

O družbeni upravičenosti priznanja statusa narodnih manjšin Albancem, Bošnjakom, Črnogorcem, Hrvatom, Makedoncem in Srbom v Republiki Sloveniji s predlogi za urejanje njihovega narodnomanjšinskega položaja

NATIONAL-MINORITY QUESTION IN SLOVENIA AFTER THE BREAKDOWN OF YUGOSLAVIA: on the Justification of the Acknowledgment of the National Minority Status for the Albanians, Bosniacs, Croats, Macedonians, Montenegrins and Serbs in the Republic of Slovenia, Along With the Model Managing Proposals

Albanians, Bosniacs, Croats, Macedonians, Montenegrins and Serbs are in number the largest national minority groups populating the present territory of the Republic of Slovenia. In the sociological sense, all of them are represented by the author as national communities. From the political aspect they are dealt with as real national minorities which however are legally not acknowledged by the State. This is why the Ex-Yugoslav Minorities Coordination (ExYumco) was founded by their cultural associations some years ago. Its function has been to manage the proper social status of these minorities in the Republic of Slovenia. The author describes the strategic goals, methodology and actual means that have been chosen by ExYumco in order that the national identity of the concerning minorities in the Republic of Slovenia would and should be protected and maintained.

Keywords: Republic of Slovenia, national minorities, official status, dignity, Ex-Yugoslav Minorities Coordination

Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Sloveniji so največje manjšinske narodnostne skupine v današnji Republiki Sloveniji. V sociološkem smislu gre za narodnostne skupnosti, politološko gledano pa za dejanske narodne manjšine, ki pa jih Republika Slovenija ne priznava. Zato so pred nekaj leti kulturna društva obravnavanih skupnosti ustanovila neformalno reprezentančno telo Manjšinsko koordinacijo kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji, ki se je leta 2006 registrirala kot društvo. Avtorica opiše strateške cilje, metodologijo in sredstva, s katerimi si društvo prizadeva udejaniti okoliščine in pogoje, da bi lahko obravnavane narodne manjšine uspele obdržati in razvijati svojo lastno narodnostno identiteto.

Ključne besede: Republika Slovenija, narodne manjšine, uradni status, dostojanstvo, Manjšinska koordinacija konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji

UVOD

V pričujočem besedilu podajam kar se da strnjen prikaz nekaterih bistvenih družbenih dejstev, ki se nanašajo na narodnostne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Republiki Sloveniji,¹ skoraj vsi njihovi pripadniki pa so njeni državljani. Ob ugotavljanju neurejenega stanja njihovega kolektivnega položaja hkrati poudarjam sploh odsotnost pravnega statusa teh skupnosti. Izhajam iz predpostavke o dokazljivosti pravne ureditve njihovega položaja kot narodnih manjšin v Republiki Sloveniji; gre za predpostavko, ki temelji predvsem na zgodovinskih okoliščinah ob mednarodno verificiranem razpadu SFRJ kot do tedaj skupne zvezne države narodov in narodnosti ter na upoštevanju pristojne mednarodnopravne regulative. Predstavljam skupne značilnosti, kolektivne težnje in splošne cilje vseh in vsake od navedenih narodnostnih skupnosti in predvidim možne rešitve znotraj področnih politik. Koncipiram metodologijo za urejanje odprtih vprašanj obravnavane problematike, skupaj z navajanjem konkretnih predlogov za uresničevanje pomembnejših ciljev. Razmišljam o interesu Slovencev kot naroda za dejansko realizacijo družbenega koncepta slovenske nacije.

SODOBNA DRUŽBENA DEJSTVA

STANJE ETNIČNE STRUKTURIRANOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Slovenski narod je družbena danost, določljivo in nesporno etnično dejstvo. Pri pojmovanju slovenskega naroda gre za tisto temeljno kulturno okoliščino, s katero se v sodobnem zgodovinskem trenutku samoidentificira velika večina prebivalstva Republike Slovenije² (Kržišnik Bukič 2007: 205–221). Toda Slovenija je hkrati kot večina sodobnih držav večetnična oziroma večkulturna družba³

1 Kljub popolnemu strinjanju z recenzentsko pripombo, da v znanstvenem besedilu ni podcenjujoče do obravnavanih skupnosti uporabljati kratice (kaj drugega kot ABČHMS v RS?), se v pričujočem besedilu (še) nisem mogla odločiti za uporabo te (ali eventualno kake podobne) kratice. Zakaj? Ker je logičen akronim ABČHMS, ki sem ga sicer sama prvič uporabila pred več leti v pisni komunikaciji z Uradom za narodnosti (Zaključno poročilo, glej op. 3) naletel v mainstreamskem medijskem diskurzu, ki je sledil, tudi na vsaj en izrazito negativni javni odziv. Ker se tokrat v zvezi s tem prvič strokovno oglašam v znanstveni reviji, se zato še ne nagibam h "krajšanju", ki bi ga pozneje, še posebej v povezavi s konceptom urejanja aktualne manjšinske problematike v Republiki Sloveniji, veljalo vpeljati v strokovno in vsebinsko razpravo. Sem pa v pričujočem besedilu v skladu z recenzentskim napotkom sintagmo "Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji" kolikor je bilo mogoče izpuščala oziroma jo nadomeščala s krajšo besedno zvezo: "obravnavane skupnosti".

2 O pojmovanju družbenega fenomena *slovenski narod* na začetku 21. stoletja med strokovnjaki v slovenskem kulturnem prostoru ni videti interesa za poglobljeno strokovno razpravo. To je zlasti razvidno iz načelno nevprijetne teoretično-metodološke obravnave besednih zvez *slovenski narod* in *slovenska nacija*.

3 Prva obsežnejša večstranska raziskava tako na kabinetni kot terenski ravni z naslovom *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji* je bila opravljena ob aplikaciji demografskostatističnega,

(Klopčič, Komac in Kržišnik Bukić: 2003; Žitnik 2008). Takšno njeno strukturiranost je mogoče zlahka zaznati na več načinov in prek več vidikov.⁴

Na ravni številčnega ugotavljanja razmerij med posameznimi etničnimi segmenti družbe večkulturnost Slovenije odsevajo popisi prebivalstva. Zadnje večje in hkrati še složno dejanje vseh republik zvezne jugoslovanske države je bil popis prebivalstva na dan 31. marca 1991 (Šircelj 2003: 141). Tedaj so se ob Slovencih (1.689.657 ali 88,31 odstotka) kot izrazito večinskemu narodu drugi v Sloveniji stalno bivajoči prebivalci številčno narodnostno takole samoopredelili: Hrvati (52.876 ali 2,76 odstotka), Srbi (47.401 ali 2,48 odstotka), Muslimani (26.577 ali 1,39 odstotka), Madžari (8.000 ali 0,42 odstotka), Makedonci (4.371 ali 0,23 odstotka), Črnogorci (4.339 ali 0,23 odstotka), Albanci (3.534 ali 0,18 odstotka), Italijani (2.959 ali 0,15 odstotka), Romi (2.259 ali 0,12 odstotka) in drugi (vsaka od ducat drugih narodnostnih skupin je zajemala po deset- in večkrat manj oseb kot tu imenovana najmanjša – romska).

Kljub znatnim spremembam, ki jih je za večino navedenih narodnostnih skupin ugotovil popis prebivalstva iz leta 2002, so najosnovnejša razmerja, ki smo jih spoznali leta 1991, če odmislimo precejšnjo zmešnjavo pri narodnostnem samopoimenovanju, povezana zlasti z vojno v Bosni in Hercegovini, prisotna

sociološkega, politološkega, pravnega in zgodovinskega pristopa na Inštitutu za narodnostna vprašanja v letih 2001–2003. Zaključno poročilo na več kot 300 straneh, ki sem ga kot vodja raziskave (zavestno) naslovila Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji, je dostopno na: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Raziskava_Polozaj_in_status_pripadnikov_narodov_nekdanje_Jugoslavije_v_RS.pdf. Sodelavca pri tej raziskavi sta bila dr. Vera Klopčič in dr. Miran Komac, oba izkušena strokovnjaka z INV v polju narodnomanjšinskih študij. – Nekatere sicer bolj monodisciplinarne raziskave so bile narejene tudi že prej, tej raziskavi pa je v naslednjih letih sledilo še več drugih, zlasti na Inštitutu za narodnostna vprašanja, Institutu Studiorum Humanitatis, Mirovnem inštitutu, itd. Med najbolj sveže objavljene sodi delo (2008) Janje Žitnik Serafin s pomenljivim naslovom *Večkulturna Slovenija*, v katerem avtorica kot redko kdo med slovenskimi raziskovalci izraža izrazito intelektualno kritično držo do politike slovenske države na tem področju. Knjiga sicer obravnava zlasti splošnokulturne in književniške vidike tematike, a je pomembna tudi zato, ker prinaša bogat popis ustrezne domače in tuje literature.

⁴ Kazalce etnične strukturiranosti je mogoče deliti na notranje in zunanje. Z notranjimi pojmem sfero človekove – posameznikove intimne, ki je vidna ali ne, ki jo posameznik izraža ali ne, ali pa se ne identificira z nobeno etnično pripadnostjo. Gre za ponotrjanje svet človeka – posameznika, ki je v tej meri njegova zasebna stvar in se je morda niti sam ne zaveda. Kljub vsemu ta etnična podstat tudi v teh primerih v posamezniku obstaja, če ne drugače, vsaj na ravni odklanjanja. Čeprav je treba med kazalci etnične strukturiranosti neke širše družbene skupnosti, ki jo tudi v začetku 21. stoletja najpogosteje umeščamo v institucionalne okvire države, upoštevati tudi te “notranje” znake, so za realnost družbenih procesov in odnosov znatno pomembnejši zunanji znaki etnične strukturiranosti. Med zunanje znake etnične strukturiranosti umeščam tiste, ki omogočajo v dani globalni družbi razvid kulturnih, jezikovnih, civilizacijskih, religioznih razlik znotraj te družbe, bodisi da gre za razlike med ljudmi kot posamezniki bodisi za razlike, svojstvene določenim segmentom prebivalstva obravnavane širše družbene skupnosti. Kadar gre za take posamezne segmente prebivalstva, ki so v tej družbi prisotni v številčno manjši meri v razmerju do razločevalno večinske populacije, imamo opravka z narodnimi manjšinami.

tudi po tem zadnjem popisu⁵ (Klopčič, Komac in Kržišnik Bukić 2003). Slovenci (1.631.363 ali 83,06 odstotka) trdno ostajajo večinski narod. Že znane narodnostnomanjšinske skupine pa so se razvrstile: Srbi (38.964 ali 1,98 odstotka), Hrvati (35.642 ali 1,81 odstotka), Bošnjaki (21.542 ali 1,10 odstotka), Muslimani (10.467 ali 0,53 odstotka), Bosanci (8.062 ali 0,41 odstotka), Madžari (6.243 ali 0,32 odstotka), Albanci (6.186 ali 0,31 odstotka), Makedonci (3.972 ali 0,20 odstotka), Romi (3.246 ali 0,17 odstotka), Črnogorci (2.667 ali 0,14 odstotka), Italijani (2.258 ali 0,11 odstotka). V celoti gledano so vsi številčno izgubljali, z izjemo Romov, ki so bili očitno obkrajat pomanjkljivo popisani, in Albancev, katerih popisno število se je v desetletju skoraj podvojilo (Šircelj 2003: 141).

IZHODIŠČNI PRAVNI POLOŽAJ ETNIČNIH SKUPNOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Po slovenski osamosvojitvi je z ustavo iz leta 1991 za navedene narodnostne skupine uveden različen pravni status (oziroma ne-status).⁶

Ustava Republike Slovenije pozna en sam narod; edini v ustavi zapisani narod je slovenski narod. Italijanom in Madžarom, ki so zadržali že leta 1974 priznani ustavni status avtohtonih narodnih skupnosti/avtohtonih narodnih manjšin, so se sedaj kolektivno – imensko pridružili Romi, katerih uradni status v Republiki Sloveniji pa v ustavi iz leta 1991 ni bil podrobno določen; v različnih poznejših uradnih dokumentih jih država deli na avtohtone in neavtohtone (Zakon o romski skupnosti ... 2007). Dejanske avtohtonosti (tradicionalnosti) nista ne Republika Slovenija ne stroka nikoli odrekli prebivalstvenima skupinama nemško govorečih (Nemcem, Staroavstrijcem) in Judom, ki pa ju je, zlasti zaradi relativne malosti številčnosti, država na pravni ravni obrobno obravnavala.⁷

Med vsemi navedenimi narodnostnimi skupnostmi je sedemnajst let po osamosvojitvi Republike Slovenije (dalje: RS) najbrž najzanimivejša obravnava narodnostnih skupin pripadnikov narodov (in narodnosti) nekdanje skupne jugoslo-



⁵ V popis leta 2002 niso zajeti tisoči še leta 1991 stalnih prebivalcev Republike Slovenije z območja nekdanje Jugoslavije, ki so v začetku leta 1992 doživeli najprej administrativno izpušanje iz Registra stalnega prebivalstva RS in posledično mnogo drugih življenjskih tegob, ki so jim jih povzročali uradni organi države. Teh t. i. “izbrisanih” prebivalcev RS se tukajšnja razprava ne dotika. To je posebno (sramotno) in nedokončano poglavje najnovejše slovenske zgodovine. Sicer je o tej problematiki nastala že znatna strokovna literatura.

⁶ Kompleksna historiografsko-pravna artikulacija je lahko le stvar ustrezne širše analize, ki bi po obsegu in konceptu pressegala namen pričujočega prispevka in bo zato objavljena posebej. Obravnava manjšinske zakonodaje v Republiki Sloveniji se je (lahko) nanašala doslej le na ustavno “priznane” narodne manjšine, torej narodni skupnosti Italijanov in Madžarov ter etnično skupnost Romov, ki so bile vse že skozi več desetletij deležne obsežnih in podrobnih raziskav zlasti na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

⁷ Položaj judovske skupnosti ni posebej pravno urejen, medtem ko naj bi tematiko “nemško govorečih” pokrival Sporazum med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti iz leta 2002.

vanske države v RS. Slednji so se na območju celotne države, ki jim doslej še ni namenila pravih pravnih statusa, če ne računamo grupacije brezimnih "drugih etničnih skupnosti in priseljencev", navzlic svoji relativni mnogoštevilčnosti in dotedanji načelni enakopravnosti nenadoma znašli na povsem stranskem tiru.⁸

Da pravni položaj narodnostnih skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki v Sloveniji živijo kot državljani te države, ni urejen v skladu z mednarodnimi standardi, priča že več let staro naslednje opozorilo ustreznega organa Organizacije združenih narodov: "Obstoj etnične verske ali jezikovne manjšine v dani državi ni odvisen od odločitve te države, temveč terja svojo vzpostavitev (*to be established*) po objektivnih kriterijih."⁹ S tem v zvezi je Delovna skupina za manjšine pri OZN (UN WGM) leta 2001 Slovenijo uvrstila med sedem držav (še: Francija, Turčija, Grčija, Makedonija, Bolgarija, Albanija), ki zastopajo stališče, da manjšine obstajajo v dani državi le, če jih ta opredeli s svojim zakonom. Takšno stališče, ki torej povsem ali delno ne priznava manjšin, pa po mnenju omenjenega organa "neizogibno" vodi k njihovi diskriminaciji in v prikrajšanje njihovih pravic.¹⁰ Očitno je bila lahko podlaga omenjenemu kritičnemu mnenju posebna izjava, ki jo je RS deponirala ob ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin leta 1998 in o kateri bom pozneje še govorila.

MED DRŽAVO IN STROKO

Razumljivo je, da institucionalne strukture države na vseh področjih težijo k čim večji enovitosti celotne populacije; opisani odnos je tipičen tudi za Republiko Slovenijo. Različne raziskave v mednarodnem okolju kažejo, da država povsod, kolikor je le mogoče, deluje v smeri poenotenja vseh sestavnih, tudi etničnih segmentov, v čim bolj obvladljivo celoto.¹¹ Kymlicka trdi, da so skoraj vse liberalne demokracije v svoji zgodovini prej ali slej po vsem svojem ozemlju poskušale širiti eno samo societalno kulturo in so težka opuščale svoj ideal, to je asimiliranje svojih manjšin. "Kolikor vem, je edina izjema Švica: nikoli ni resno poskušala pritisniti



8 Sintagma "druge etnične skupnosti in priseljenci" je v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja začelo uporabljati Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

9 Komite za človekove pravice pri OZN (1994), General Comment No. 23 on Article 27, 50th session 1994, at para 5.2 HRI/GEN/1/Rev.5.; cit. po: Vlasta Jalušič, *Minority Protection in Slovenia: General Evaluation*. Ljubljana: Mirovni inštitut, maj 2003, 3–4.

10 (Partly or Fully Unrecognised) National Minorities, Statement to the UNVGM, 7th session, Geneva, May 2001; cit. po: Vlasta Jalušič, isto.

11 Da bi jo bilo seveda lažje obvladovati. Oblast, vladati, obvladovati in podobne besedne izpeljanke nazorno kažejo na transhistorijsko univerzalno bistvo družbenih odnosov v vsaki tako ali drugače zamejeni družbeni skupnosti, zlasti tisti, ki jo označujemo z izrazom država.

na svoje francosko in italijansko govoreče manjšine, da bi se integrirale v nemško govorečo večino" (Kymlicka 2005: 486). Omenjeni trend je mogoče spremljati tudi v Severni Ameriki. Za boljše razumevanje objektivnega položaja obravnavanih manjšin tudi v Sloveniji lahko navajamo neka razmerja, ki ponujajo ustrezno družbeno sliko v zelo velikih državah Evrope in Amerike. Ker bo v primeru Slovenije pozneje vsaj malce predstavljeno nesorazmerje materialno-finančnih virov, ki so na voljo znotraj manjšinskega segmenta, omenimo na tem mestu segment človeškega kapitala na primerih Združenih držav Amerike in Kanade, dveh velikih držav, ki se samoopredeljujeta kot zelo visoko razviti demokratični družbi. Medtem ko Afro-Američani sestavljajo okrog 12,4 odstotka celotne populacije ZDA, zasedajo le 1,4 odstotka ali eno devetino vseh voljenih položajev v državi, Hispano-Američani, ki predstavljajo okrog 8 odstotkov prebivalstva ZDA, pa jih zasedajo 0,8 odstotka. V Kanadi je konec 20. stoletja delež domorodnega prebivalstva znašal 3,5 odstotka, v voljene organe države pa je vključen le en odstotek njihove volilne baze (Kymlicka 2000: 132).

Kako manjšinske narodnostne skupnosti v Sloveniji obravnava stroka? Gre za tematiko, ki je sedaj skoraj v celoti prepuščena odgovornim strokam v sami Sloveniji. Namen pričujočega prispevka ni konkretna analiza vloge raziskovanja in znanosti v Sloveniji; samorefleksija stroke/strok naj bi bila sicer že dozorela naloga. Na tem mestu poudarjam problem razmerja med državo in stroko glede obravnavanih narodnostnih skupnosti. Če je namreč logično prizadevanje države po vzpostavljanju enovitosti, naj bi bila drža znanosti – v interesu Republike Slovenije in večinskega slovenskega naroda – drugačna, kritična do omenjenega ravnanja države. Znanost naj bi torej že načelno ne izhajala iz vnaprej danih političnih modelov (Komac 2003: 15; Roter 2007: 28), ki so, kakršni so in jih je treba predvsem opisovati, analizirati in primerjalno proučevati. Vsekakor je v primerjavi s predstavljenim odnosom države težje razumeti dokaj nekritičen in odmaknjen, izteoretiziran odnos znanstvenoraziskovalnega intelektualnega potenciala iz vrst večinskega slovenskega naroda. Kljub dejanski odvisnosti znanstvenoraziskovalnega družbenega podsistema je vendar smiselno in nujno prav znotraj tega že usposobljenega in izkušenega kadrovskega potenciala pričakovati projekcijo aplikativnih rešitev in predlogov za urejanje vseh področnih razvojnih strategij in tudi obravnavane problematike.¹²



12 Ali je smiselno zadrževanje na neki abstraktni teoretizaciji, ki razvodnjava družbeno odgovorno ravnanje znanstvenoraziskovalne sfere? Ali naj slednja ne bi služila potrebam razvoja družbe, ki ji je to raziskovanje vsaj v skrajni liniji namenjeno? Razen seveda v primeru, kadar nosilci določenega znanstvenega raziskovanja svojo vlogo pojmujejo kot znanstvenoteoretski larpulativizem. Med posamičnimi izjemami znotraj omenjenega prevladujočega trenda bi med slovenskimi raziskovalci izpostavila že omenjeno delo Janje Žitnik Serafin.

OPREDELITEV DEJANSKEGA MANJŠINSKEGA POLOŽAJA ALBANCEV, BOŠNJAKOV, ČRNOGORCEV, HRVATOV, MAKEDONCEV IN SRBOV V REPUBLIKI SLOVENIJI

Nesporno družbeno dejstvo je, da so se z razpadom SFRJ omenjene skupnosti znašle v takem družbenem položaju, ki je, čeprav po nekaterih bistvenih okoliščinah drugačen, po svojih določenih notranjih in zunanjih značilnostih, ki se nanašajo na vsako narodnostno skupnost, soroden družbenemu položaju Italijanov in Madžarov v Sloveniji. Postale so dejanske narodne manjšine.

Tu pa se zatakne zlasti na pravni ravni. Zakaj? Ker naj bi pojem narodne manjšine v Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin Sveta Evrope (dalje: OKVNM) ne bil (enoznačno) definiran in je zato prepuščeno diskrecijski odločitvi vsake posamezne države, katere skupine prebivalstva sama priznava za narodne manjšine. Postavlja se konkretno vprašanje, kako to, da je Republika Slovenija za narodne manjšine, na katere se nanaša OKVNM, priglasila le Italijane, Madžare in Rome. Razloga sta dva. Prvič zato, ker so omenjeni vključeni v Ustavo Republike Slovenije, narodne manjšine Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov pa ne le, da vanjo niso vključene, temveč poimensko niso omenjene niti v zakonih in drugih pravnih aktih. Drugič, ker pristojne politične strukture Republike Slovenije niso hotele vedeti, da druge manjšine res obstajajo.

Toda ali res hkrati ne obstajajo in ali jih ni mogoče kot narodne manjšine opredeliti? Poskušajmo (ponovno):¹³

V Republiki Sloveniji se na prelomu 20. in 21. stoletja v skladu s sodobnimi strokovnimi merili in z uveljavljenimi dejanskimi mednarodnimi standardi ter ob njenem vstopu v Evropsko unijo upošteva za narodno manjšino (definicija): tista skupina prebivalcev s stalnim bivališčem v RS: (1) ki se je oblikovala kot plod določenih zgodovinskih okoliščin na sedanjem ozemlju RS; (2) ki je manjštevilska v primerjavi s preostalim prebivalstvom RS; (3) katere pripadniki so državljani RS; (4) ki ima kot skupnost nedominantni družbeni položaj v RS; (5) ki ima v družbenem okolju značilnosti prepoznavne lastne skupnosti v RS; (6) katere pripadniki se po enem, dveh ali več obeležjih (etnični izvor, materni jezik, kultura, verska pripadnost, tradicije, zgodovinski spomin) razlikujejo od preostalega prebivalstva v RS; (7) ki izkazuje težnjo svojih pripadnikov v RS po načrtnem in sistematičnem ohranjanju in negovanju narodnostnoskupnostnih obeležij; (8) katere pripadniki izvajajo dejavnosti v svrhu lastnega narodnostnega solidarnostnega povezovanja



13 V Zaključnem poročilu je podpisana z zgornjo opredelitvijo pojma narodne manjšine v Republiki Sloveniji, upošteva znane mednarodne standarde že poskušala podati strokovno podlago za omenjeno definicijo oziroma je poskušala podati definicijo samo. Gre - ne naključno - za tiste mednarodne standarde, ki so kot taki že splošne sprejeti tudi med slovenskimi raziskovalci. Prav ta okoliščina naj bi bila v pričujoči razpravi pomembna za obravnavano tematiko. Teoretsko utemeljitev, ki jo kot primerno okvirno podlago sprejema avtorica pričujočega besedila, zajema znana Capotortijeva definicija še izpred tridesetih let (Capotorti 1979).

in samoorganiziranja v kulturi; (9) katere pripadniki izražajo nagnjenje k vezem in solidarnosti z matičnim narodom, ki je praviloma večinski v RS sosednji ali drugi državi (Klopčič, Komac in Kržišnik Bukić 2003: 312).

Kakšni so sedaj v skladu z opisano definicijo kriteriji za priznanje narodnih manjšin obravnavanih skupnosti? Vsaj trije objektivni kriteriji (številčnost, območna prisotnost, zgodovinskost) so kot ključni vpeti v mednarodnopravne, v Republiki Sloveniji že dolgo veljavne dokumente.

Polje številčnosti. Številčnim primerjavam med narodnostnimi skupnostmi v Sloveniji se ni lahko izogniti. Sicer pa je kriterij znatne številčnosti, vsebovan v OKVNM Sveta Evrope, eden od dveh alternativnih temeljnih kriterijev (drugi kriterij je kriterij tradicionalne prisotnosti) pri prepoznavanju in upoštevanju narodnostnih skupin kot narodnih manjšin, ki naj bi jih bile države članice Sveta Evrope dolžne priznati. Ker jo je Republika Slovenija ratificirala leta 1998, je postala ta konvencija že tedaj stvar njene notranje zakonodaje. Nič ne bi bilo spornega, če ne bi v spremni izjavi ob deponiranju ratifikacijskih listin Republika Slovenija podala zaveze, da se bo izvajanje Konvencije zaradi odsotnosti definicije narodne manjšine v Sloveniji nanašalo na ustavno imenovane manjšine/skupnosti, tj. italijansko, madžarsko in romsko. Praktično enako usodo je Republika Slovenija z ustrežno spremno uradno izjavo namenila ob deponiranju ratifikacijskih listin Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih (ELRMJ). Tako so, kljub svoji znatni številčnosti, od priznanja manjšinskega statusa v Sloveniji odrinjene narodnostne skupine pripadnikov narodov nekdanje SFRJ, čeprav so nekatere med njimi priznanje od slovenske države v naslednjih letih aktivno terjale in so v isti smeri na RS poskušali vplivati tudi za boj proti diskriminaciji odgovorni mednarodni dejavniki, zlasti OZN in Svet Evrope.

Polje območne prisotnosti. Splošni bistveni značilnosti območne prisotnosti narodnostnih skupnosti Hrvatov in Srbov, ki živijo v Republiki Sloveniji, sta dve. Ena je ta, da že tradicionalno živijo na nekaterih območjih ob sami slovensko-hrvaški meji. Naseljujejo tiste predele, kjer so se že pred stoletji naselili v smeri svojega umika z balkanskega prostora v begu pred osvajalnimi osmanskimi Turki (na primer Srbi oziroma njihovi potomci v Beli krajini) ali pa so se tudi že skozi stoletja doseljevali v geografsko sosesčino iz svojega večinskega etničnega prostora iz ekonomskih ali druge vrste sosedskih razlogov (na primer Hrvati v sedanjih treh slovenskih obmorskih občinah). Druga bistvena in še splošnejša značilnost območne prisotnosti prav vseh obravnavanih skupnosti pa se nanaša na skoraj v celoti urbani profil in ozemeljsko izrazito disperziranost njihove naselivitvene prisotnosti na teritoriju praktično cele države. Navedena značilnost nima časovno tako dolgih korenin kot prvoimenovana, a glede na mnoga desetletja skupnega družbenega življenja v okviru obeh nekdanjih jugoslovanskih držav je upravičeno o njihovi območni prisotnosti govoriti tudi z vidika njihovega tradicionalnega

življenja v Sloveniji. V vsakem primeru pa gre pri tej vrsti območne prisotnosti za večja in manjša slovenska mesta, nekdanj in/ali še danes za industrijska ter rudarska središča, ki so v 20. stoletju množično privabljala delovno silo z večinsko zunajslovenskih območij nekdanje skupne države. Za potrebe že omenjane raziskave so na temelju popisnih podatkov iz leta 2002 pripravljene in objavljene kartografski prikazi teritorialno-območne prisotnosti v Republiki Sloveniji tako vseh obravnavanih narodnostnih skupnosti kot celote kot tudi vsake posamezne narodnostne skupnosti posebej¹⁴ (Klopčič, Komac in Kržišnik Bukić 2003: 28–30, 129–136).

Polje avtohtonosti/neavtohtonosti. Določeni relevantni mednarodnopravni dokumenti pri obravnavi narodnomanjšinske tematike že vrsto let ne uporabljajo več termina avtohtonost. Vsebinsko je pojem le delno opuščen in ga večinoma v ekvivalentni pridevniški obliki zamenjuje termin tradicionalen. Vse manj se tudi sicer piše in govori o avtohtonih narodnih manjšinah, vse več pa o tradicionalnih ali zgodovinskih narodnih manjšinah.

Atribut avtohtoni/a/o se v percepciji slovenske politike in uradne pravne stroke nanaša na družbeno podstat določenega geografsko-teritorialnega območja znotraj državnega ozemlja. Oznaka avtohtonosti določenega segmenta populacije je vezana na ozemeljsko določeni in omejeni območji, na katerih v Sloveniji tradicionalno živita italijanska in madžarska narodnost. V slovenskem etničnem prostoru in še posebej v slovenski zakonodaji je raba terminov avtohtona narodna manjšina in avtohtona narodna skupnost močno zakoreninjena. To je posledica zgodovinskih okoliščin območno-teritorialne usode slovenskega naroda kot celote, natančneje, tistega skupnega slovenskega kulturnega prostora, ki se je, teritorialno gledano, nepretrgano raztezal in se še razteza prek politično-upravnih ali državnih meja. Slovenski narod je v preteklih stoletjih zaradi uspešne osvajalne politike močnejših neslovanskih sosedov v razmeroma zelo velikih deležih lastne narodnostne entitete (Slovinci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem) ostajal zunaj upravno-administrativnega oziroma državnopolitičnega okvira socialno-geografske poselitve večinskega prebivalstva, ki ga tudi na začetku 21. stoletja obravnavamo kot družbeni pojav dolgega trajanja. Termin/koncept avtohtoni/a/o je v takem kontekstu torej vsebinsko-izvorno razumljivejši tudi kot ustavna kategorija, nanašajoča se na dolgo trajajoče in območno kompaktno prisotne etnične manjšine znotraj same Slovenije. Tako pojmovanje avtohtonosti Slovenija pozna in uradno priznava že desetletja. Umestitev katerekoli terminske oznake, pravne kategorije, sintagme ali formulacije v ustavo kaže vselej načelno upoštevati in spoštovati kot večstransko premišljene in pretehtane odločitve. Hkrati pa se, kot v vsaki demo-



14 Primerjaj pričujoče zemljevide v zaključnem poročilu *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji* na straneh 28 in 30 ter na straneh 129–136, ki jih je izdelal Zmag Drole, stalni zunanji sodelavec INV.

kratični družbi, ne sme zanemariti načela kritičnosti, ki je imanentna srž demokracije. Izhajajoč ob tem še iz ne ravno najbolj posrečene paralele, da v okolju, na primer krščanske civilizacije, ustave posameznih držav le niso Sveto pismo. Ustave so vsekakor koncipirane tako, da ne bi bile diskutabilne, so pisane "na dolgi rok", imele naj bi potencialno dejansko družbeno moč v čim daljši časovni perspektivi, a ne morejo pretendirati na nezmotljivost, popolnost in večnost.

Tu se ukvarjamo z neko posebno, to je narodnostno problematiko. Pri tem se srečujemo s konceptom, ki odpira vprašanja tudi v pogledu ustavne ureditve in družbene obravnave ter splošnega razumevanja tematike. Na primer: če so Italijani in Madžari ter delno Romi avtohtone narodne skupnosti, pa morda še Nemci in Judje, kako potem kolektivno označevalno opredeljevati Albance, Bošnjake, Črnogorce, Hrvate, Makedonce in Srbe v RS? Le razlikovalno kot neavtohtone narodne skupnosti? Ali na primer Srbe deliti na avtohtone in neavtohtone? Ali pa še naprej pisati in govoriti "druge manjšinske etnične skupnosti in priseljenci", kot to že skoraj 15 let zanje sistematično uporablja zlasti Ministrstvo za kulturo RS? Ali jih, na tem mestu brez argumentacije, preprosto poimenovati narodne manjšine? So to le manjšinske etnične skupine, priseljenci, imigranti ali gre za narodne skupnosti, ki so v Sloveniji že tradicionalne? Še naprej uradno izpuščati njihova kolektivna imena? Odprtih vprašanj je še kar nekaj.¹⁵

Sicer pa lahko odpremo še eno splošnejše vprašanje. Je na začetku 21. stoletja v kontekstu vse bolj globalnih družbenih okoliščin ter dinamičnih družbenih procesov in sprememb sploh modro vztrajati pri takem konceptu ozemeljske avtohtonosti, kot jo poznamo v Sloveniji in ki po svoje (lahko) vodi v getoizacijo italijanske in madžarske narodnostne skupnosti? Toliko le ob rob tukajšnji tematiki, ki se primarno nanaša na položaj in status pripadnikov narodov nekdanje jugoslovanske države, ki živijo v Sloveniji. Prav naselitveni tip njihove razpršenosti širom po Sloveniji je lahko v določenem smislu tudi prednost, saj načelne možnosti, ki bi bile posledica strnjene poselitve in s tem nekega morebitnega strahu pred okoliščinami, ki jih razumemo kot rezervat ali geto, enostavno odpadajo.

Objektivnim kriterijem številčnosti, ozemeljske prisotnosti in tradicionalnosti je treba dodati še bistveni in odločilni subjektivni kriterij, ki je *conditio sine qua non* narodnostnoskupnostne identitete. Pri vseh obravnavanih narodnostnih skupinah sta se namreč eksplicitno pojavili zavest in težnja po ohranjanju lastne narodnostne biti v večinskem slovenskem narodnostnem okolju, s čimer so se



15 Na ta in mnoga druga sorodna vprašanja je poskušala konec leta 2003 obširno in utemeljeno odgovoriti že citirana raziskava *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji*, izsledke katere Urad Vlade RS za narodnosti (sicer sam naročnik raziskave, ki jo je v skladu s pogodbo tudi plačal!), že pet let načrtno ignorira, čeprav jo je, po posebni intervenciji pooblaščenke za dostop do informacij javnega značaja moral leta 2005 vključiti na svojo spletno stran. Njeno zaključno poročilo se še konec leta 2008 nahaja na spletni strani Urada. Posebno poglavje v raziskavi je bilo posvečeno analizi vsebinskega pojma avtohtonost.

omenjene skupine dokončno izoblikovale kot narodnostnomanjšinske skupnosti¹⁶ (Klopčič, Komac in Kržišnik Bukić 2003: 282–289). Na družbenopojavni ravni se je to začelo spontano dogajati ob postopkih kulturnega samoorganiziranja na konkretni narodnostni podlagi. Tako je najprej še pred samim zlomom SFRJ v Sloveniji nastalo prvo kulturno društvo z lastno etnično skupnostjo povezanih pripadnikov, ki so narodnostno izvirali z območja skupne države zunaj Slovenije. To je bilo kulturno društvo “Migjeni”, ki so ga leta 1989 ustanovili v Sloveniji živeči Albanci. Po razkroju SFRJ so se z letom 1992 začela ustanovljati tudi kulturna društva in združenja pripadnikov drugih narodov z območja razpadle skupne države, ki so se tedaj znašli v popolnoma novem družbenem položaju. Število kulturnih društev Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov je iz leta v leto raslo. Sredi leta 2004 je bilo število njihovih uradno registriranih kulturnih društev, združenj in zvez 64, leta 2008 se je povzpelo na 70.¹⁷

Ker je položaj vsake družbene skupine odvisen od uradnega statusa, ki jim ga dodeli država, je samoumevno, da želijo Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi, ki so slovenski državljani in so v RS narodnostne skupnosti, vsaj zaradi lastne kolektivne kulturnodruštvene samoorganiziranosti tudi same konstruktivno sodelovati pri urejanju svojega statusa.

VSTOP V POLITIKO

Republika Slovenija v več kot petnajstletnem obdobju po osamosvojitvi še ni zavzela niti načelnega, strateškega odnosa do “neavtohtonih” narodnostnih skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov v RS. Gre za eno sorazmerno največjih sistemskih pomanjkljivosti v dosedanji politiki nove države.

Zato ne more presenečati, da se je vmes “zgodila” Koordinacija (Koordinacija Zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v



16 O sociološkem razlikovanju pojmov/konceptov *narodnostna skupina* in *narodnostna skupnost* prav na primeru Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, avtorica podrobneje piše na temelju terenske raziskave v: *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji*, str. 282–289. Podobna misel, ki se prav tako nanaša na dejanske družbene okoliščine v Republiki Sloveniji, je izražena v naslednji formulaciji: “... priseljska skupnost obstaja realno in ne le potencialno, če del priseljske populacije, ki pripada določeni etnični skupini, doživlja svojo notranjo povezanost v smislu skupnosti.” Prim. Žitnik 2008: 199.

17 Gradivo o omenjenih društvih, ki ga je po lastni raziskavi pripravila avtorica pričujočega prispevka, je temeljilo na podatkih Ministrstva za notranje zadeve RS, Ministrstva za kulturo RS in njenega terenskega raziskovanja, ki se po predaji Zaključnega poročila ni končalo.

Republiki Sloveniji, september 2003),¹⁸ ki je leta 2006 uradno registrirana kot društvo z imenom Zveza zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji (dalje: Zveza zvez).

Zveza zvez je koncipirana na narodnopripadnostnem in ne na državno-teritorialno-pripadnostnem načelu. Enako so strukturirane tudi posamezne zveze. To konkretno pomeni, da na primer Zvezo hrvaških kulturnih društev sestavljajo društva, katerih člani so izvorno pripadniki hrvaškega naroda tako iz Hrvaške kot iz Bosne in Hercegovine, itd., da so v Bošnjaško kulturno zvezo Slovenije vključena poleg kulturnih društev, katerih člani etnično izhajajo iz BiH, tudi tista, v katera so včlanjeni pretežno Bošnjaki iz Sandžaka (Srbija), Črne gore, itd.

Gre za dejansko neformalno in glede na razmere skupno politično predstavništvo obravnavane populacije v RS. To je telo z dvojno, s komplementarno vlogo, ki navznoter artikulira in sintetizira skupne interese predstavljenih entitet kot celote, navzven pa vzpostavlja stike z državnimi organi, s političnimi strankami, z drugimi subjekti v Sloveniji in zunaj nje ter mediji, skratka z vsemi, ki so pripravljeni tako in drugače prispevati k uveljavljanju ciljev Zveze zvez ali jih vsaj razumeti. V tem kontekstu je bil ključen prvi skupni javni nastop Koordinacije 14. oktobra 2003 na mednarodni konferenci ECRI-ja v Ljubljani, ko je predstavila svoj temeljni dokument – Javno pobudo. V naslednjih letih so sledili drugi nastopi, leta 2006 pomembna samopredstavitvev Koordinacije v reviji *Mladina*, jeseni leta 2007 samopredstavitvena novinarska konferenca ob prisotnosti več tujih veleposlanikov, vrh pa je pomenil že konec leta 2007 uspešno vzpostavljeni stik z novim predsednikom Republike Slovenije.¹⁹

Koordinacija je v vsakem pogledu domače, “avtohtono” združenje. Domačega izvora sta tako ideja kot pobuda za njen nastanek.²⁰ Na začetku so jo kadrovsko sestavljali predsedniki Zvez kulturnih društev Bošnjakov, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, kulturnega društva Albancev “Migjeni” in dveh kulturnih društev iz Črne



18 Za začetek dejanskega delovanja Koordinacije lahko štejemo njen ustanovitveni akt, datiran z 19. septembrom 2003, ko so se predstavniki vseh Zvez kulturnih društev z območja nekdanje Jugoslavije, delujočih v Sloveniji, sestali na konstitutivnem srečanju v Ljubljani (iz nastajajoče arhivske dokumentacije Koordinacije – Zveze zvez).

19 Ob tem je bilo zelo pomembno vedeti, da je prof. dr. Danilo Türk ne le velik strokovnjak na področju narodnostnomanjšinskih študij, temveč da je bil, med drugim, celo predsednik Podkomisije OZN za varstvo manjšin in preprečevanje diskriminacije ter ima tako kot predsednik Republike Slovenije tudi tovrstne praktične izkušnje.

20 O genezi nastanka Koordinacije/Zveze zvez bo lahko več javno znanega v prihodnosti, ko bodo za to izpolnjeni določeni pogoji za objavo ustrezne publikacije.

gore ("Morača" in "Izvor"), ki so vsi državljani RS;²¹ prvi izbrani predsednik je bil predstavnik makedonske manjšine v Republiki Sloveniji.²²

Njen program se je in se še osredotoča na dve bistveni zadevi: na ustrezno uradno priznanje imena njihovih narodnostnih skupnosti v Republiki Sloveniji ter uvedbo takega narodnomanjšinskega statusa, ki bi omogočal uresničevanje njihovih posebnih, široko razumljenih kulturnih potreb. Pri tem ima Zveza zvez močno podporo v lastnih organizacijah in domnevno tudi zunaj društvenih struktur. Po sprejetih pravilih je vezana izključno na delovanje v lastni, to je slovenski državi. To delovanje ji že priznavajo tako nekatera ministrstva kot politične stranke in drugi politični ter družbenojavni subjekti (Varuh človekovih pravic, Urad za enake možnosti), ki so z njo komunicirali v zadnjih letih. Vzpostavljeni dialog poteka počasi, postopoma, strpno in, kot Zveza zvez upa, z razmeroma dobrimi možnostmi za uspeh njenih prizadevanj v bližnji prihodnosti.

Odgovorno zavedajoč se lastne vloge in naloge v svoji državi, Republiki Sloveniji, Zveza zvez ne sprejema s simpatijami pokroviteljskih potez iz "matičnih" držav, ki tu in tam pošiljajo različne signale, še posebej direktne izraze želja Vladi RS o potrebi priznavanja statusa te ali one narodne manjšine. Dozorela je v prepričanju, da prava pot za ohranjanje in negovanje lastne narodnostne identitete v RS na ravni kolektivne manjšinske zaščite vodi prek pogovorov o možnostih sprejemanja in uresničevanja njenih temeljnih programskih točk z ustreznimi organi slovenske države in v okoliščinah naklonjenega javnega vzdušja večinskega, slovenskega naroda. To pa je pot vsestranskega nediskriminatornega vključevanja zastopanih manjšin v celotno družbenoživljenjsko sfero večinskega narodnostnega okolja in je hkrati tak "proces integracije", ki je "obojestranski", v katerem "obe strani", večina in manjšina, dajeta in dobivata, sta v medsebojnem vzajemnem odnosu. Dejansko večkulturno sožitje koristi vsem "stranem": obravnavanim narodnostnim skupnostim, slovenskemu narodu, celotni slovenski naciji²³ in Republiki Sloveniji.



21 Že leta 2004 se je Kulturnemu društvu "Migjeni" v Sloveniji pridružilo še nekaj albanskih društev in ustanovili so Zvezo albanskih društev v Sloveniji. Društvo "Izvor" se je vključilo v Bošnjaško kulturno zvezo, medtem ko je "Morača", edino kulturno društvo Črnogorcev, še konec leta 2003 izstopilo iz Koordinacije. Pristop kateregakoli društva Črnogorcev, ki živijo v Sloveniji, je po Statutu Zveze zvez dobrodošel. Predsedniki ali predstavniki Zvez kulturnih društev oziroma kulturnih društev na začetku delovanja Koordinacije so bili (po abecednem redu predstavljenih narodnostnih skupnosti): Tahir Maliqaj, Hasan Bačić, Čedo Đukanović, Ivo Garić, Ilija Dimitrievski, Milenko Vakanjac.

22 To je bil dr. Ilija Dimitrievski, ki je bil za prvega *čelnika* Koordinacije izbran zaradi svoje razgledanosti, strokovnosti in izkušenosti v stikih z organi slovenske države. Koordinacijo je vodil prva štiri leta. V letu 2008 je predsednik Zveze zvez Branko Matijević, predstavnik Zveze srbskih društev v RS. V letu 2009 naj bi ga (po sprejetem abecednem redu: Albanci, Bošnjaki, Hrvati, Makedonci, Srbi) z enoletnim mandatom nasledil predstavnik Zveze albanskih društev v Sloveniji.

23 Slovenska nacija je družbena danost, ki jo po nastanku samostojne slovenske države sestavljajo vsi njeni

Po petih letih delovanja se Zveza zvez zaveda, da mora imeti – in dejansko že tudi ima – pri uresničevanju svojih ciljev podporo "mednarodnega" okolja, zlasti organov Sveta Evrope. Ne le na načelni ravni prek najpomembnejših mednarodnih dokumentov,²⁴ temveč tudi na ravni politične podpore. To so ob raznih priložnostih že dokazali posamezni funkcionarji, ki so uradno obiskali Slovenijo in izrazili svoje nestrinjanje s statusom narodnostnih skupnosti pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije, ki živijo v Sloveniji.²⁵ Prav tako Zveza zvez želi pri svojih prizadevanjih podporo držav matičnih narodov z območja nekdanje Jugoslavije. Ta podpora pa naj bi bila usklajena med vsemi državami – naslednicami nekdanje skupne države.

STRATEŠKI CILJI IN REŠITVE

CILJI

Svoje bistvene strateške cilje si je Zveza zvez (tedaj: Koordinacija) zastavila v svojem temeljnem in že omenjanem mednarodnojavno predstavljenem dokumentu iz leta 2003, tj. v Javni pobudi, ki ostaja njen ključni strateški dokument tudi v prihodnje. V njem je bilo zapisano zlasti:

državljani s stalnim bivališčem v RS. Po tukajšnjem mnenju je status državljanstva pomemben pogoj za pripadanje stalnih prebivalcev neke države njeni naciji. Gre za bistveno subjektivno, racionalno in emocionalno opredelitev posameznika, da se ob obstoječih objektivnih kriterijih, ki jih postavlja določena država, sam in svobodno odloča za pripadnost tej državi. Z odločitvijo za pripadanje državi Republiki Sloveniji so si njeni stalni prebivalci, ki so (postali) njeni državljani, navzeli poglobitve značilnosti pripadnikov slovenske nacije. Ugovori, kot na primer, da okoliščina t. i. dvojnega državljanstva zmanjšuje pomen in vrednost vsakega od njiju, ne bi mogla imeti argumentirane odločilne vloge ob vprašanju pripadanja slovenski naciji. Po pričujočem raziskovalnem izhodišču in sklepanju naj bi kot pripadnike slovenske nacije obravnavali stalne prebivalce RS s slovenskim državljanstvom, ne glede na njihovo etnično/narodnostno pripadnost. Slovenci, na primer na Hrvaškem, so pripadniki slovenskega naroda in kot stalni prebivalci ter državljani Republike Hrvaške pripadniki hrvaške nacije, ne glede na to, da imajo mnogi med njimi tudi slovensko državljanstvo. Status slovenskega državljanstva jim sicer omogoča neke zakonsko predpisane bonitete v Republiki Sloveniji, zlasti pa je zanje pomemben občutek močne vezi z državo večinskega slovenskega naroda, ki mu tudi sami subjektivno pripadajo. Po drugi strani pa omenjena vez ne more odtehtati pravic in dolžnosti, ki izhajajo iz statusa njihovega stalnega bivališča v Republiki Hrvaški, kjer kot tudi njeni državljani sooblikujejo hrvaško nacijo. Več v že omenjenem članku "Terminološke dileme ...".

24 Dva ključna dokumenta Sveta Evrope, ki sta nedvomno **Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin** (OKVNM) in Evropska listina za manjšinske in regionalne jezike (ELMRJ), je Slovenija že pred leti ratificirala. Podrobno ju je večkrat strokovno analizirala Vera Klopčič, ki še iz obdobja pred njuno uveljavitvijo poklicno spremlja pravno varstvo manjšin v Sloveniji zlasti z vidika mednarodnopravnih dokumentov in kot ekspert tudi sama sodeluje v delu organov Sveta Evrope pri obravnavi omenjene problematike.

25 Med take na primer spadajo: Alvaro Gil Robles, Visoki komisar Sveta Evrope za človekove pravice (še izpred petih let), Zdzislaw Galicki, član Svetovalnega odbora Sveta Evrope, ki je ustrezno poročilo omenjenega organa oktobra 2008 podal v Ljubljani.

V želji, da tudi mi, skupaj s slovenskim narodom, Italijani, Madžari, Romi ter tradicionalnima etničnima skupnostma Nemcev in Judov v Sloveniji, polno začutimo Republiko Slovenijo kot svojo državo, podajamo pobudo in predlagamo, da naš najvišji demokrasko izvoljeni organ, Državni zbor Republike Slovenije, sproži in izpelje postopek za spremembo Ustave Republike Slovenije, tako da bomo tudi mi, Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji: nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine v Republiki Sloveniji. Svojo pobudo in predlog utemeljujemo s sledečimi okoliščinami in razlogi:

- Ob razpadu SFRJ smo se znašli v Sloveniji živeči Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v novo nastali državi Republiki Sloveniji v objektivno narodno manjšinski situaciji brez možnosti lastnega vplivanja na svoj položaj in status. Dejstvo ostajanja dela naroda po nekem zgodovinskem razpletu v drugi, narodnostno ne-matični državi, služi slednji kot izhodiščna okoliščina za ugotavljanje in priznavanje njegovega statusa kot narodne manjšine v tej državi.
- Do tedaj, do leta 1991, smo imeli v Sloveniji status pripadnikov konstitutivnih narodov in narodnosti, z Ustavo Republike Slovenije leta 1991 pa so bile naše posebne, kolektivne pravice odpravljene. Kljub predhodnim uradnim obljubam o nesprenjanju našega položaja, smo od "sodržavljanov", kar smo bili po Ustavi SR Slovenije leta 1974, po letu 1991 postali uradno v glavnem "priseljenci" brez kakršnega koli legalnega skupinskega družbenega statusa. Zniževanje že doseženega družbenega statusa določenim skupinam prebivalstva ni evropska norma in tudi ne more biti dejanski nacionalni interes Republike Slovenije.
- Albanska, bošnjaška, črnogorska, hrvaška, makedonska in srbska narodna skupnost, ki živimo v Sloveniji, imamo splošno znane temeljne narodnomanjšinske značilnosti, ki nas (ena ali več) razlikujejo od slovenskega naroda, drugih etničnih skupnosti v Republiki Sloveniji in so tudi različne za vsako od tu imenovanih narodnostnih skupnosti (jezik, kultura, vera, tradicije, zgodovinska zavest).
- V Republiki Sloveniji tvorimo približno 1/10 celotnega prebivalstva države, vsaka od naših šestih narodnostnih skupnosti šteje "znatno število" ("substantial numbers") svojih pripadnikov, ki ga kot enega alternativnih kriterijev pri določanju narodnostno manjšinskega položaja predvideva Okvirna Konvencija Sveta Evrope za zaščito narodnih manjšin.
- Izpolnjujemo tudi drugi alternativni kriterij Okvirne Konvencije, saj živimo v Sloveniji že tradicionalno, in sicer druga, tretja, celo četrta generacija, kar

ne more biti presenetljivo ob upoštevanju dejstva 72-letnega obstoja nekdanje skupne države.

- Tip ozemeljske ruralno-urbane strnjene poselitve, ki je značilna za madžarsko in italijansko narodno skupnost v Sloveniji, zamenjuje v našem primeru izrazito urbani tip naseljenosti, kajti zgoščeno živimo v večjih slovenskih mestih ter industrijskih in rudarskih središčih.
- Smo lojalni državljani Republike Slovenije, želimo pa ohraniti lastno narodnostno identiteto. V ta namen smo znotraj naših narodnostnih skupnosti organizirali mnoga kulturna društva in združenja, v katerih sodelujejo tudi Slovenci ali pripadniki katerega drugega naroda.
- Ker se ne želimo preprosto asimilirati, in ker želimo uresničevati svoje narodnostne potrebe na področju kulture, šolstva in drugje, kjer je to mogoče in je tudi v skladu z materialnimi zmožnostmi naše države ter s pričakovanjem o bodoči državni enakovredni obravnavi tudi naših manjšinskih skupnosti, izražamo podpisani predstavniki narodnostnih združenj opisani zadevni skupni interes in apeliramo na Državni zbor Republike Slovenije, da sprejme našo Javno pobudo in predloženo argumentacijo.²⁶

Čeprav so bili z Javno pobudo v naslednjih dveh, treh letih seznanjeni tudi vsi najodgovornejši politični subjekti, je žal ostala brez njihovega odziva. To je bil tudi glavni razlog, da se je Koordinacija odločila iz neformalne asociacije prerasti v Zvezo zvez kot registrirano društvo. V sodobni internetni eri si je letos, potem ko so to že storile bošnjaška, srbska, makedonska in hrvaška skupnost, ustvarila še svojo spletno stran (www.exyumak.si), ki je preverjeno že odigrala določeno povezovalno in splošno družbenoinformativno vlogo.²⁷ Vsebina Javne pobude opredeljuje strateške cilje, usmerjene k ohranjanju lastne narodnostne identitete Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji. Zapisano je, da gre v tem smislu ob priznavanju statusa samega kolektivnega narodnostnega imena obravnavanih skupnosti, ki naj bi bilo vključeno v



²⁶ *Javno pobudo* so v slovenski in angleški verziji predstavniki Koordinacije oziroma njenega predsedstva v polni sestavi (vseh šest članov predsedstva, že imenovanih v op. št. 19) prebrali in razložili ter nekaj izvodov razdelili prisotnim na mednarodni konferenci ECRI-ja (European Commission against Racism and Intolerance) v hotelu Union v Ljubljani 14. oktobra 2003. Dokument je predstavljen na spletni strani Zveze zvez; podčrtala avtorica.

²⁷ Glavne zasluge za ustvarjanje spletne strani Zveze zvez oziroma ExYumak (Manjšinska koordinacija nekdanje Jugoslavije) v Sloveniji, tudi: Exyumco (ExYugoslav Minorities Coordination) pripadajo agilnemu novemu (drugemu po vrsti) predsedniku Zveze zvez, Branku Matijeviću, sicer predstavniku Zveze srbskih kulturnih društev v Sloveniji.

ustrezne državne akte, zlasti za področja družbenega življenja, povezana s težnjo po ohranjanju in negovanju maternega jezika, kulture v širšem smislu, tradicij in zgodovinskega spomina.

Ni pa se leta 2003 Koordinacija podrobneje ukvarjala z metodami, ki naj bi vodile v smeri uresničenja sprejetih strateških ciljev. Očitno je izhajala iz preveč optimistične predpostavke, da bo njenim ciljem slovenska država stopila nasproti in se bo ob dobri volji države problematika urejala s skupnimi močmi. Takšno stališče Koordinacije je bilo prežeto zlasti z upravičenim pričakovanjem, povezanim z nekim posebnim družbenim časom, s pripravljano fazo pristopa Slovenije k Evropski uniji. Toda ta predprijudljiva pričakovanja narodnostnih skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, so se kljub določenim bolj ali manj zavezujočim dotedanjam mednarodnim sklepom s področja varstva narodnih manjšin izkazala kot nerealna.²⁸

Obljube slovenske države obravnavanim populacijam, danih neposredno pred osamosvojitvijo oziroma ob osamosvojitvi 1990–1991²⁹ (Izjava o dobrih namenih 1990; Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine ... 1991), so se izkazale kot nerealne. Gre za dva zavezujoča dokumenta slovenske države, predvsem za prvega. Ker sta oba za obravnavano temo zelo pomembna, navajam njune poglobitve misli: Najprej gre za znano Izjavo o dobrih namenih, sprejeta 6. decembra 1990, pred plebiscitom o samostojnosti RS, v kateri sta zajeta tudi naslednja stavka:

Slovenska država zagotavlja italijanski in madžarski narodnosti tudi v samostojni Republiki Sloveniji vse pravice, kakor so določene z ustavo in zakoni ter mednarodnimi akti, ki jih je sklenila in jih priznava SFRJ. Prav tako zagotavlja vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti pravico do



28 Večino omenjenih dokumentov je podrobno analiziralo že večje število slovenskih strokovnjakov, med njimi Vera Klopčič, Miran Komac, Mitja Žagar, Petra Roter, Silvo Devetak, Felicita Medved, Romana Bešter in drugi. Na to temo je bila leta 2005 na Inštitutu za narodnostna vprašanja končana raziskava o percepcijah slovenske integracijske politike, katere rezultati so bili kot zaključno poročilo raziskave objavljeni v zajetni publikaciji z istim naslovom. Še novejša publikacija, ki v največji meri vsebinsko povzema predhodno (Komac in Medvešek 2005), je nastala leta 2007 z naslovom *Priseljenci*, in sicer v uredništvu Mirana Komaca in ob sodelovanju Mojce Medvešek, Petre Roter, Danila Dolenca, Romane Bešter, Felicite Medved, Barbare Kejžar, Sare Brezigar, Tatjane Pezdir in Janeza Pirca. Poleg analitičnih strokovnih prispevkov raziskovalcev je vsaj enako pomembna objava virov, ki so v Sloveniji objavljeni v več zbornikih v angleščini in slovenščini. Mednje na primer sodita *Varstvo manjšin*, ki sta ga leta 2002 pripravila Miran Komac in Dean Zagorac, podoben in še obsežnejši zbornik *Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili*, ki ga je pripravila skupina avtorjev, pa je izšel leta 2004. Poleg dveh že omenjenih temeljnih so za področje urejanja narodnomanjšinskih vprašanj med t. i. mednarodnimi dokumenti za obravnavano tematiko ključni še vsaj: Splošna deklaracija človekovih pravic, OZN 1948, Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih, OZN 1970, Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih/verskih in jezikovnih manjšin, OZN 1993, Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin Sveta Evrope (skupaj s protokoli, med katerimi je za pričujočo tematiko najvažnejši 12. protokol), itd. Obstajajo še mnogi drugi akti, strokovna in politična priporočila, itd.

29 O obeh dokumentih je pisalo že več avtorjev.

vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja, vsem s stalnim bivališčem v Sloveniji pa, da lahko pridobijo državljanstvo Slovenije, če to želijo.

Zatem je tu tudi stavek iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije z dne 25. junija 1991, ki je zelo načelen, hkrati pa bolj restriktiven:

Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost brez sleherne diskriminacije skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami.

Že naslednji odstavek namreč govori le o italijanski in madžarski narodni skupnosti, kar pomeni, da so po uspešnem plebiscitu iz predplebiscitnega dokumenta že lahko izpustili pasus o “zagotavljanju vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti pravice do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja”.

Oba dokumenta, zlasti prvega, je imela Republika Slovenija možnost ter priložnost v prvih mesecih leta 2004 tudi realizirati.³⁰ Toda prvega maja 2004 je bila RS sprejeta v članstvo Evropske unije z izkaznico, da je na področju varstva narodnih manjšin to članica, ki je lahko zgled tako državam v Evropski uniji kot tistim, ki so se pripravljale za vstop vanjo.

PODROČNE POLITIKE, REŠITVE, UKREPI

Pripadniki narodnostnih skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, so bili razočarani, ker njihovih različnih pobud slovenski državi po urejanju njihovega družbeno-kolektivnega oziroma narodnomanjšinskega statusa RS ni bila pripravljena urejati niti neposredno pred niti po vstopu v Evropsko unijo. Zato je Koordinacija (pa tudi nekatere posamezne Zveze kulturnih društev ali društva sama) zavzeto nadaljevala s prizadevanji v smeri reševanja narodnomanjšinskega statusa obravnavanih skupnosti v RS. Bistvo opisanih prizadevanj se je nanašalo na iskanje poti in načinov, ki bi v dogovoru z državo vodili do sistemskih rešitev na temeljnih področjih družbenega življenja, ki so pomembna za obstoj in delovanje narodnostnih skupnosti. Temeljne značilnosti narodnostnih skupnosti je treba ohranjati zlasti prek



30 Ocena sloni na podlagi, ki je bila takrat slovenski državi na voljo v okviru strokovnih utemeljitev v Zaključnem poročilu raziskave, ki jo je država naročila sama in ji jo je Inštitut za narodnostna vprašanja ponudil pred koncem leta 2003. Dejstvo, da med tremi sodelujočimi raziskovalci ni bilo (polnega) konsenza glede strokovnih napotkov državi, je bil in ostal le priročen izgovor, ki ga je nato tu in tam neformalno izrekel kak vladni funkcionar. Mnenje vodje raziskave je bilo prav nasprotno, da so namreč nekoliko različni zaključki in predlogi prednost raziskave, saj ustvarjajo plodnejšo strokovno podlago za sprejemanje dobrih in primernih končnih odločitev in rešitev na odgovornih ravneh države.

posameznih družbenih podsistemov, kamor spadajo šolstvo, kultura, mediji, ipd. Na omenjenih poljih družbenih dejavnosti naj bi država sprejemala dolgoročne in kratkoročnejše ukrepe za zaščito temeljnih narodnostnih značilnosti.

Izhajajoč iz danih okoliščin pred koncem leta 2008 naj bi bili po oceni Zveze zvez sistemski ukrepi države najprej usmerjeni v doseganje lažjih in hitreje dosegljivih. Pragmatični interesi Zveze zvez napotujejo zlasti na določanje tistih sistemskih ukrepov, za realizacijo katerih niso nujne širše, tj. ustavne ali zakonske spremembe, država oziroma njena ministrstva pa jih lahko izvaja(jo) znotraj pozitivne zakonodaje. To seveda ne pomeni odstopanja od predstavljenih strateških ciljev in rešitev, ki ostajajo dolgoročnejša orientacija. Iz navedenih razlogov se je Zveza zvez odločila, da slovenski državi izhodiščno predstavi nekaj primerov v razmeroma kratkem času uresničljivih sektorskih rešitev, in sicer na področjih javne uprave, rabe jezika, šolstva, kulture in medijev. Ob zavestnem zadržku, da je mogoče na tem mestu ob nekaterih pomembnejših predlaganih ukrepih Zveze zvez, katerih izvedba je odvisna od države, aplicirati samo določene vidike in le skrajno poenostavljene pristope, drugačna metodološka izbira pa bi lahko vplivala na manjšo preglednost bistvenih poudarkov, ki jih kot temeljne zasledujemo v obravnavani tematiki. Ti ukrepi naj bi bili naslednji:³¹

Notranje zadeve – javna uprava

Na tem področju je treba že sedaj razmišljati o popisu prebivalstva RS leta 2012. Družbeni determinanti verske in narodnostne pripadnosti naj bi ne bili sporni popisni kategoriji, kot se je to dogajalo v času pred popisom prebivalstva v RS leta 2002.³² Ker je v meritornih strokovnih in političnih krogih v Sloveniji (že) slišati predloge, da bi ob popisu leta 2012 izpustili vprašanja o verski in narodnostni

• • •

31 O podanih usmeritvah je razpravljalo in jih sprejelo predsedstvo Zveze zvez ob sodelovanju nekaterih strokovnjakov s tematskih področij delovanja Zveze zvez, ki so sami pripadniki obravnavanih narodnostnih skupnosti. V začetku leta 2008 je predsedstvo Zveze zvez sprejelo odločitev o potrebi vzpostavljanja "lastnega" narodnomanjšinskega strokovnega gremija, v katerem so leta 2008 bolj ali manj aktivno sodelovali: dr. Jasminka Dedić, Brankica Petković, Nikola Todorović, Živko Banjac, dr. Šime Ivanjko, Naum Taštanoski, dr. Martin Berishaj. Gradivo je v tej komunikaciji nastajalo dobro leto in je bilo 1. decembra v obliki posebnega pisnega elaborata predstavljeno ob obisku delegacije Zveze zvez pri predsedniku RS. O tem obisku se je medijsko malo poročalo, več o dogodku na spletni strani Zveze zvez.

32 Čeprav se o obeh pripadnostnih dimenzijah v Sloveniji razmišlja v nekem skupnem "paketu", gre za dve bistveno različni komponenti. Tega spoznanja ne spremeni dejstvo, da sta se ob popisih prebivalstva ne le v obdobju obeh Jugoslavij, temveč tudi Avstro-Ogrske, obe obravnavali komplementarno, če ne kdaj pa kdaj sinonimno. Takšna popisna praksa pa danes ni le v neskladju z ustavnim načelom ločenosti države in Cerkve, ki velja tudi v Republiki Sloveniji, temveč je bila v določenih drugih evropskih okoljih kot posebna popisna kategorija v popisu prebivalstva države celo prepovedana. Od druge polovice 19. stoletja je bilo na primer v Franciji dovoljeno popisno vprašanje o etnični pripadnosti, veljala pa je (od leta 1872) prepoved popisnega spraševanja o verski pripadnosti.

pripadnosti, Zveze zvez že sedaj zahteva, da se to ne bi zgodilo vsaj za vprašanje narodnostne pripadnosti. V kolikor bi iz popisnice izpadli omenjeni popisni vprašanja, predvsem drugo, bi bilo to jasno sporočilo države, da želi posredno utrjevati družbene procese mehke narodnostne asimilacije.³³

Raba jezika

Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Sloveniji, ki so državljani RS, v celoti gledano dobro obvladajo slovenski jezik, ki je v državi uradni jezik. Svoj materni jezik uporabljajo zlasti v krogu družine, prijateljev, sosedov, v nekaterih delovnih okoljih, na raznih javnih prireditvah, kot so literarni večeri, gledališke predstave, glasbeni koncerti in podobno. Svoj materni jezik gojijo zlasti v kulturnih društvih, tako kot v podobnih primerih v zamejstvu živeči Slovenci (vsebinsko je termin dejansko že delno presežen), v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije ali drugje po svetu.

Rabo maternega ("svojega") jezika zelo načelno v 61. in 62. členu obravnava Ustava RS iz leta 1991, kjer sta zapisani pravici o svobodnem "izražanju narodne pripadnosti" in "uporabi svojega jezika in pisave". To sta sicer edina izrecna člena, ki se neposredno nanašata na kolektivno raven pravic posameznikov, ki niso pripadniki slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti ter romske etnične skupnosti, temveč se nanašata na pripadnike katerekoli narodnosti.

Kljub ne izrazito javno prisotnim problemom glede javne rabe maternega jezika (ne računajoč problematike medijev) obstajajo določene težave. Na to opozarjajo tudi organi pri Združenih narodih in Svetu Evrope, ki v svojih poročilih o manjšinskem varstvu v Republiki Sloveniji izražajo zaskrbljenost zaradi pomanjkanja kulturnih pravic, ki jih Slovenija zagotavlja pripadnikom etno-jezikovnih manjšin iz nekdanje Jugoslavije (ter nemško govoreči manjšini). Tako je Svet Ministrov pri Svetu Evrope na podlagi Poročila Odbora strokovnjakov o rabi Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih v Sloveniji³⁴ slovenskim oblastem med drugim priporočil, naj:

• • •

33 V popisnici Popisa za leto 2002 sta bili poleg rubrike o pripadanju slovenskemu narodu še rubriki, ki sta neposredno navajali na opredeljevanje prebivalcev kot pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti. Kljub ustavni imenski kolektivni umeščenosti Romov, rubrika s to možnostjo opredeljevanja v popisnici ni posebej navedena. Pred popisom leta 2002 je Bošnjaška kulturna zveza Slovenije pisno predlagala eksplicitno umestitev v popisnico opcije kolektivnega narodnostnega imena Bošnjaki, kar je bilo posebej logično v zvezi z vojno v Bosni in Hercegovini 1992–1995 in posledičnimi spremembami v tamkajšnjem narodnostnem poimenovanju. Urad RS za statistiko pobude ni sprejel. Tudi zato je bila ob popisu med slovenskimi Muslimani/Bošnjaki zmeda, ki se je jasno reflektirala v popisnih rezultatih.

34 Ur. l. RS RS-MP, št. 17/00, 7/07. Republika Slovenija je ob deponiranju listine o ratifikaciji ELRMJ sporočila, da sta na njenem ozemlju regionalna in manjšinska jezika v smislu te listine italijanski in madžarski jezik. Prav kadarkoli izveden umik te izjave RS bi bila lahko zaželen konkretna politična poteza v smeri prizadevanj

ponovno preučijo svoje stališče do hrvaškega jezika s stališča listine, opredelijo zemljepisna območja, na katerih listina velja za hrvaški jezik in za ta jezik uporabljajo njen 7. člen; razčistijo vprašanje tradicionalne navzočnosti srbskega jezika in bosanskega jezika v Sloveniji v sodelovanju z govorniki teh dveh jezikov.³⁵

Šolstvo

V zvezi z rabo maternega jezika na področju šolstva so problemi obojestranski, delno na strani države, delno staršev samih. Najbolj pereča vprašanja zadevajo osnovno šolstvo,³⁶ kjer je nujen proaktivni pristop države.³⁷ Omenjeni pristop naj bi bil precej bolj prisoten na Ministrstvu za šolstvo in šport (MŠŠ), in sicer pri izvajanju lastnega Zakona o osnovni šoli, ki se v drugem odstavku 8. člena glasi:

Za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik, se v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture, lahko pa se dodatno organizira tudi pouk slovenskega jezika (Zakon o osnovni šoli 2007).³⁸

Proaktivni pristop MŠŠ pomeni, da ustrezni organi (ravnatelji in učitelji) v predvideni proceduri, ki je za sedaj omejena le na višje letnike devetletke, učenje maternega jezika in kulture nevsiljeno ponudijo kot izbirni povsod tam, kjer je interes očiten. Praksa kaže na stigmatiziranje učencev zaradi (še) živega relativno načelnega podcenjevanja predmeta, ko gre za otroke staršev z območja nekdanje SFRJ, zaradi dogajanj v polpretekli zgodovini. Zato se je in se še dogaja, da se otroci sami raje ne odločajo za ponujene izbirne predmete.³⁹ Ker sta vzgoja in

Zveze zvez. Enako bi veljalo umakniti Izjavo RS, ki je bila podana ob deponiranju listine o ratifikaciji Okvirne konvencije.

35 Odbor ministrov, Priporočilo RecChl (2004)3 o rabi Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih v Sloveniji, 9. 6. 2004, 59.

36 Iz obravnave zavestno izpuščam področje srednjega šolstva, ki je tudi sicer na tem področju največja neznanka. Na področju visokega šolstva je veliko znanega, zlasti glede študijskih smeri, ki so na Filozofski fakulteti programirane tako, da poimensko zajemajo študij jezikov in književnosti vseh obravnavanih skupnosti z izjemo črnogorske in bošnjaške. Slednja bi želela, da se formalno uvede študij bosanskega jezika, skupaj z bosanskim lektoratom, a po poizvedovanju domnevam, da za to študijsko smer na Oddelku za južnoslovenske jezike med tamkajšnjimi strokovnjaki ni potrebne konsenza.

37 Strokovno obdelavo sintagme *proaktivni pristop države* je v kontekstu tu obravnavane tematike podala npr. Vera Klopčič, cit. delo, 100–101.

38 8. člen, 2. odstavek Zakona o osnovni šoli.

39 Iz pričevanja Živka Banjca, izkušenega strokovnega sodelavca za področje osnovnega šolstva na Ministrstvu za šolstvo in šport RS, v novembru 2008. Zavedanje o omenjenih pomanjkljivostih ter možnih ukrepanjih, ki naj bi jih presegla, so bila vprašanja široko zastavljena strokovnega srečanja *Strokovni posvet o vključevanju otrok z migrantskim ozadjem v slovenski šolski sistem in okolje ter medkulturni dialog s celotno šolsko popula-*

izobraževanje temeljna elementa v procesu primarne socializacije, je treba ustrezno pozornost učiteljskega kadra posvetiti še številnim drugim vidikom, ki lahko vplivajo tako na psiho obravnavanega segmenta učencev kot na vsestransko razumevajoče razmišljanje in obnašanje njihovih slovenskih vrstnikov.

Sicer pa kažejo leta 2008 zbrani podatki o pouku maternega jezika na osnovnih šolah v RS naslednjo sliko: MŠŠ je v preteklem šolskem letu kot možne izbirne predmete ponudilo tudi hrvaščino, makedonščino in srbščino. Na podlagi razpoložljivih podatkov Sektorja za osnovno šolstvo se je v 448 osnovnih šolah v Sloveniji po učnem načrtu MŠŠ izvajal pouk hrvaščine kot izbirnega predmeta na petih šolah s skupaj 70 učenci. Kljub ponujeni možnosti na nobeni od osnovnih šol v šolskem letu 2008/2009 niso bile oblikovane učne skupine za pouk izbirnih predmetov srbščine in makedonščine.⁴⁰ Pred leti je MŠŠ že pripravilo pogoje, pouk naj bi potekal za skupino otrok albanskih staršev v Sloveniji, a do uresničitve zaradi neustrezne obveščenosti staršev in njihove takratne nepripravljenosti ni prišlo.⁴¹

Lahko bi sklepali, da je MŠŠ med vsemi resorji še najdovzetenjši za uvajanje ukrepov v zvezi z obravnavano populacijo. Tako je bil maja 2007 na kolegiju Ministra za šolstvo in šport sprejet dokument *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji*. V njem so zapisani cilji, načela in ukrepi za uspešnejše vključevanje t. i. migrantov v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem. Zapisane rešitve naj bi izvajali s projekti v okviru nove finančne perspektive Evropskega socialnega sklada – *Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013*, četrta razvojna prioriteta *Enakost možnosti in spodbujanje socialne vključenosti* in v okviru t. i. druge prednostne usmeritve *Povečati dostopnost in enake možnosti v sistemu vzgoje in izobraževanja*.⁴² Po letu in pol od sprejema omenjene *Strategije* je MŠŠ pripravilo široko razpravo *Strokovni posvet o vključevanju otrok z migrantskim ozadjem v slovenski šolski sistem in okolje ter medkulturni dialog s celotno šolsko populacijo*.⁴³

Kultura

Zavedajoč se dejstva, da je pojem in zlasti koncept kulture mogoče obravnavati na več načinov, se v skladu z obravnavano tematiko omejujem le na zelo

cijo, ki ga je ministrstvo organiziralo 16. decembra 2008.

40 Podatki z MŠŠ, pripravljene in posredovane novembra 2008.

41 Pričanje Tahirja Maliqaja, predsednika albanskega kulturnega društva "Migjeni" leta 2005.

42 Ta vprašanja so stvar obravnave predvsem v Službi za mednarodno sodelovanje in evropske zadeve MŠŠ.

43 Razprava je organizirana v sodelovanju z Zavodom za šolstvo in formalno (v vabilu na Posvet) še v skladu s prioriteto EU za leto 2008 kot "letom medkulturnega dialoga".

ozek segment kulture, ki ga lahko enačimo z narodnostnomanjšinskim kulturno-društvenim samoorganiziranjem. Slednjega v celoti pokriva resor Ministrstva za kulturo (MzK).⁴⁴

Na področju, na katerem že leta deluje med 60 in 70 kulturnih društev Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji, bi bili potrebni naslednji razmeroma lahko dosegljivi državni ukrepi:

- Najprej bi bilo treba spremeniti in prilagoditi aktualni Nacionalni program za kulturo 2008–2012 (tudi program iz obdobja 2004–2007 ni bil zadovoljiv), da načelno in sočasno dejansko (finančno) nediskriminatorno zajame skrb tudi za izražanje in kulturno udejstvovanje pripadnikov Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji, so v glavnem slovenski državljani in si ustvarjajo kulturne asociacije, zlasti kulturna društva, namenjena ohranjanju njihovega jezika, kulturne in umetniške dediščine, so v celoti odprti do vključevanja pripadnikov slovenskega naroda in drugih narodnosti ter medsebojnega sodelovanja in soustvarjanja.
- Še enostavnejši in hitrejši ukrep Ministrstva za kulturo, za katerega se v glavnem neuspešno zavzemajo kulturna društva obravnavanih skupnosti, je kadrovski ustroj strokovne komisije, ki odloča o sredstvih za funkcioniranje (tudi) omenjenih društev znotraj Oddelka za manjšine na MzK. Ta pod različnimi imeni obstaja še iz prve polovice 90. let, danes pa se imenuje Sektor za kulturne pravice manjšin in razvoj kulturne raznolikosti. Po samodefiniciji naj bi ustvarjal "pogoje za uresničevanje posebnih kulturnih pravic ustavno opredeljenih narodnih skupnosti in romske skupnosti ter kulturnih pravic pripadnikov tudi drugih manjšinskih skupin v RS". V samodefiniciji je še opredeljeno, da "podpora kulturni raznolikosti temelji

44 Ker je bilo na MzK znano, da se že dlje raziskovalno ukvarjam s kulturnimi društvi Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki delujejo v Sloveniji, so mi poleti 2003 ponudili v izdelavo ekspertizo z naslednjim natančno opredeljenim naslovom: *Odzivi drugih manjšinskih skupnosti na ukrepe ministrstva za kulturo*. Nalogo sem v skladu z naslovom in v roku opravila in oddala. Toda ker omenjeni oddelek na MzK, *Oddelek za kulturo italijanske in madžarske narodnosti, romske skupnosti, drugih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji* kot neposredni naročnik z rezultati raziskave očitno ni bil zadovoljen, se je po njenem prevzemu zvil v popoln molk, kar je lahko edino pomenilo, da ne sprejema podanih ocen in sugestij. Da se je takšno mnenje izkazalo za pravilno, so pokazala naslednja leta, saj dokumenti, ki so jih sprejemali na omenjenem Oddelku in na MzK kot celoti, niso vključevali spoznanj in sugestij iz naročene ekspertize. - Podobno kot v primeru raziskave *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji* je MzK v skladu z ustreznimi pogodbo ekspertizo tudi plačalo. Čeprav tudi ta raziskava ni doživela odobravanja s strani države, pa so jo s tem večjim odobravanjem sprejela kulturna društva Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov v Sloveniji, saj je šlo za prvo besedilo, v katerem se je, med drugim, poskušalo vsa njihova takrat obstoječa kulturna društva ob še nekaterih spremljajočih podatkih vsaj poimensko navesti. Besedilo je tako na željo samih društev in ob mojem soglasju postalo sestavni del gradiva, ki ga je začela pripravljati in sčasoma vse bolj dopolnjevati Koordinacija.

na pojmovanju kulturne raznolikosti kot bogastva kulturnega življenja in kulturne pravice kot sestavne človekove pravice, da sodeluje v kulturnem življenju".⁴⁵ Znotraj tega sektorja imamo torej strokovno komisijo, ki deli finančna sredstva, dolga leta pa so jo sestavljali kadri, ki niso prihajali iz vrst pripadnikov obravnavanih narodnostnih skupnosti. Kljub temu da je omenjena sestava komisije posledica zakonodaje, po kateri narodnostne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, poimensko ne obstajajo in so skrite znotraj "drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev", je komisija MzK za delovanje njihovih kulturnih društev oziroma izvedbo izbranih društvenih projektov vendar odobravalna določena sredstva. O omenjenih finančnih sredstvih je bilo že veliko napisanega, dovolj ilustrativen pa je naslednji že opravljeni izračun, ki poudarja izjemno nesorazmernost deležev finančnih sredstev, namenjenih na eni strani t. i. priznanim manjšinam in na drugi "drugim manjšinskim etničnim skupnostim in priseljencem".⁴⁶ Slednjo kategorijo populacije tvorijo skoraj v celoti obravnavane skupnosti. Citiram:

Če naj bi priseljenci sorazmerno toliko prejeli za svoje kulturne dejavnosti kot "avtohtone manjšine" – te so v zadnjem poldrugem desetletju prejemale povprečno 0,5 odstotka kulturnega proračuna za populacijo, ki glede na narodnostno opredeljenost v popisu 2002 predstavlja 0,6 odstotka prebivalstva Slovenije, bi morala priseljenska kulturna društva, ki želijo uresničevati kulturni interes 6,2 odstotka narodnostno ali regionalno opredeljenega slovenskega prebivalstva, prejemati za svoje kulturne dejavnosti približno 6 odstotkov kulturnega proračuna RS – ne pa dvestokrat manj, tj. 0,03 odstotka, kolikor so ga v celotnem obdobju od začetka financiranja (v devetdesetih letih) pa do danes dejansko prejemale (Žitnik 2008).

Kaj to pomeni za kulturna društva Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, za njihovo kulturo na splošno, kaj to pomeni za slovensko nacijo, kot je opredeljena tudi v pričujočem prispevku, skoraj nima smisla posebej komentirati.

- Prav tako kot za prej obravnavano je treba v komisijo, ki je na MzK odgovorna za črpanje sredstev iz evropskih skladov, vključiti njihove usposobljene kadre.

45 http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/kulturne_pravice_manjsin_in_razvoj_kulturne_raznolikosti/

46 Bistveno je pripomniti, da so tako imenovane priznane manjšine deležne številnih obravnav tudi s strani drugih državnih organov in drugega posebnega financiranja. Kot s svojo edino nalogo se ukvarja z njimi celo poseben urad, Urad za narodnosti pri Vladi Republike Slovenije.

- Celotno na ožjem področju kulture je še niz tematskih in drugih vidikov, ki bi jih veljalo z nekoliko prilagojeno politiko in ukrepi ustrežneje urejati, v pričujočem besedilu pa jih ni mogoče niti taksativno zajeti.

Čeprav spada področje medijev v širši kulturni resor, jim je treba zaradi dejanskega položaja posvetiti posebno pozornost. S strnjeno predstavitvijo smernic zlasti s strani mednarodnih subjektov glede področja (še) medijev sklepamo na okvirni prikaz predloženih (enostavnejših) ukrepov tudi zato, ker je mogoče skozi pripombe mednarodnih subjektov in njihova priporočila slovenski državi sočasno prisluhnuti mnenju omenjenih subjektov tudi o preostalih do sedaj obravnavanih področjih.

Seveda ni naključje, da je po oblikovanju nove vlade RS jeseni 2008 prvi uradni sestanek delegacija Zveze zvez predvidela prav na MzK, saj to pokriva kar dve bistveni področji, in sicer kulturo, kot smo se je v ožjem smislu pravkar dotaknili, in medije. Ministrica za kulturo je predlog Zveze zvez za sestanek sprejela.⁴⁷

Mediji

Naj uvodoma pripomnim, da se omejujem le na tiste glavne medijsko propulzivne tokove v RS, ki jih običajno enačimo s t. i. dnevnim tiskom oziroma dnevnikami, z drugim časopisjem z visoko naklado in "z glavnimi" radijskimi in televizijskimi programi. Narodnomanjšinskega medijskega prostora v RS, ki je v primeru obravnavanih narodnostnih skupnosti razmeroma skromen, se naj tu ne bi niti dotikala. Gre za nekaj občasno izhajajočih časopisov ali revij, tiskanih skoraj v celoti v jeziku in pisavi obravnavanih narodnostnih skupnosti. Ti dosegajo določeno berljivost zlasti med pripadniki skupnosti, ki jih izdajajo, omenjena oznaka skromnosti pa je namenjena zlasti njihovi nepoznanosti in nerazširjenosti med bralci večinske narodnostne populacije. Opisano stanje je v veliko škodo večji homogenosti slovenske nacije. Pri njegovem nastajanju in izhajanju gre za velike napore posameznih entuziastov, njihovo ne le neplačano delo, ampak tudi lasten finančni vložek. Brez nadaljnjega razpredanja naj omenim le, da vse obravnavane skupnosti z izjemo črnogorske in makedonske kot Zveze kulturnih društev ali kot kulturna društva sama izdajajo že ustaljene in redne revije, liste, biltene.⁴⁸ V

47 Sestanek z ministrico Majdo Širca Ravnikar je bil uradno predviden za drugo polovico januarja 2009; elektronsko sporočilo iz kabineta ministrice Zvezi zvez z dne 9. decembra 2008.

48 Med najpomembnejše in najbolj znane sodijo *Bošnjak* (list Bošnjaške kulturne zveze Slovenije), *Mostovi* (list Zveze srbskih kulturnih društev), redkeje oziroma občasno izhajajoča *Alternativa* (revija društva "Migjeni", tj. Albancev v RS), s časovnimi presledki (hrvaški) *Korijeni*, ki naj bi v prihodnje tudi redno izhajali. Tu in tam se je pojavila kaka izdaja (študentskega) lista *Medimurje*, zatem lista *Izvor* (bošnjaške diaspore iz porečja Lima v

zadnjih letih internet oziroma spletne strani vseh že omenjenih kulturnih društev močno izpodrivajo klasične tiskane medije.

Tukaj nas zanima večinski etnični slovenski prostor, saj izsledki številnih raziskav kažejo, da je dostop etno-jezikovnih manjšin iz nekdanje Jugoslavije do "mainstreamskega" medijskega prostora v Sloveniji zelo otežen in na nizki ravni.⁴⁹ Kljub dosedanjim prizadevanjem tako s strani Zveze zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji, in organizacij, ki predstavljajo posamezne etno-jezikovne manjšine iz nekdanje Jugoslavije, kot s strani nevladnih organizacij in drugih družbenih subjektov, so ti jeziki tako v tiskanih kot še zlasti v javnih elektronskih medijih popolnoma marginalizirani.

V zvezi z rabo Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji⁵⁰ je Odbor ministrov pri Svetu Evrope slovenskim oblastem priporočil, naj se širše posvetujejo s predstavniki različnih etničnih skupin o razvijanju sposobnosti posameznikov v skladu z OKVNM, naj iščejo poti za zvišanje stopnje državne pomoči pripadnikom narodov nekdanje Jugoslavije, naj podprejo napore za njihovo ohranjanje skozi izobraževanje, kulturo in medije, predvsem pa naj na medijskem področju z vsemi sredstvi preprečujejo nestrpnost in ksenofobijo, tudi v polju politike. Isto poročilo od slovenske države pričakuje aktivno utrjevanje občutka za spoštovanje različnosti v družbi, pri čemer naj bi bila vloga medijev aktivnejša.⁵¹

Glede na lastno znanje in izkušnje, v skladu z omenjenimi priporočili mednarodnih teles za varstvo narodnih manjšin pri Svetu Evrope in v skladu s splošnimi temeljnimi demokratičnimi načeli, ki od demokratičnih ureditev pričakujejo, da se v odločitvah o položaju etničnih, jezikovnih, kulturnih, verskih in drugih manjšin posvetujejo z njihovimi predstavniki, Zveza zvez ocenjuje, da so na medijskem področju možne razmeroma hitre rešitve zlasti glede dostopa etno-jezikovnih manjšin na RTV Slovenija. Ker je bilo jeseni 2008 na MzK izvoljeno novo vodstvo, ki je že najavilo spremembe Zakona o RTV Slovenija, Zveza zvez meni, da bi bilo

Črni gori), bolj redno izhaja *Glasilno hrvaške skupnosti v Mariboru*, itd. Sicer zelo aktivna makedonska društva si razen občasnih biltenov še niso ustvarila nekega svojega prepoznavnega glasila. Navesti je treba, da je večino vseh omenjenih glasil v določenem obsegu sofinanciralo (in jih še sofinancira) Ministrstvo za kulturo RS.

49 Zanimivo je, da je medijski prostor v RS tematsko področje, ki ga tudi raziskovalno pomembno pokrivajo zlasti nekatere (predpostavljene) pripadnice obravnavanih skupnosti. Take strokovnjakinje so gotovo: dr. Sandra Bašič Hrvatina, dr. Jasminka Dedić, Brankica Petković, dr. Karmen Medica, itd.

50 Naj ponovno spomnim, da je Republika Slovenija ob deponiranju listine o ratifikaciji OKVNM sporočila, da se določbe OKVNM uporabljajo za avtohtono italijansko in madžarsko narodno manjšino ter za člane romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji.

51 Resolution ResCMN(2006)6 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Slovenia, 14. 6. 2006, para. 2.

v zvezi z njegovimi spremembami nujno upoštevati naslednje njene konkretne sugestije:

- da se prvi člen Zakona o RTV Slovenija spremeni tako, da bo poimensko vključeval etno-jezikovne manjšine iz nekdanje Jugoslavije (tj. Albance, Bošnjake, Črnogorce, Hrvatov, Makedonce in Srbe);
- da se zagotovi ena ali več oddaj na Radiu in na TV Slovenija v jezikih etno-jezikovnih manjšin iz nekdanje Jugoslavije (tj. v albanskem, bosanskem, hrvaškem, makedonskem in srbskem jeziku);
- da se šesti odstavek 17. člena Zakona o RTV Slovenija spremeni tako, da bo v Programskem svetu RTV Slovenija zagotavljal enega ali več predstavnikov etno-jezikovnih manjšin iz nekdanje Jugoslavije;
- da Agencija za pošto in elektronske komunikacije Republike Slovenije podeli lokalne frekvence za radijske postaje na območjih, kjer v Sloveniji koncentrirano živijo pripadniki etno-jezikovnih manjšin (tj. v Ljubljani, Mariboru, Velenju, Celju, Kopru, na Jesenicah, v Kranju, itd.);
- da Ministrstvo za kulturo zagotovi dodatna sredstva za medijske dejavnosti ter medijsko profesionalizacijo in razvoj etno-jezikovnih manjšin iz nekdanje Jugoslavije, in sicer tako iz sredstev za kulturne dejavnosti manjšin kot tudi sredstev za uresničevanje javnega interesa na področju medijev (tj. sredstva za medijsko pluralizacijo).

METODOLOGIJA ZA DOSEGANJE IN URESNIČEVANJE CILJEV

Področji ciljev in rešitev ter metodologija za njihovo doseganje ter uresničevanje se med seboj bistveno prepletajo in dopolnjujejo. V tem smislu jih delim v kratkoročne *in dolgoročne*.

Prvi so tisti, za katere je mogoče predpostaviti, da jih je lahko hitreje in/ali lažje realizirati, drugi pa tisti, ki so pričakovano težje in počasneje dosegljivi (če v doglednem času sploh so). V obeh primerih je nujno sodelovanje predstavnikov samih Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji. Udeležbo v odločanju o doseganju in uresničevanju obravnavanih kratkoročnih in dolgoročnih ciljev je potrebno glede na znane danosti zagotoviti na dveh ravneh: na ravni države (1) in hkrati na lokalni, občinski ravni (2).

Zveza zvez se zavzema, naj bi se na obeh ravneh ustanovili posebni konsultativni organi – sosveti. Njihova bistvena prednostna značilnost je, da za vzpostavitev teh teles niso potrebne zakonske spremembe. Ko govorimo o državni ravni, bi zadostoval že odlok vlade, katere partnerski organ bi bil in s katero bi sosvet sodeloval. Vlada naj bi se zavezala k upoštevanju in morebitnemu nadaljnjemu

prevajanju sklepov sosveta (na državni ravni) na druge ravni odločanja (Državni zbor Republike Slovenije, ministrstva). Pri sosvetih gre za organe, ki so v obravnavi narodnomanjšinskih vprašanj znani in preizkušeni tudi v drugih državah (na primer v Avstriji), specifične okoliščine v Sloveniji pa narekujejo še svoje posebne pristope.

NA RAVNI DRŽAVE bi se pri Vladi Republike Slovenije ustanovil sosvet, ki bi se na primer imenoval Sosvet Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov v RS. Sestavljali bi ga po en predstavnik vseh obravnavanih skupnosti, predstavnik – zaupnik iz vrst pripadnikov slovenskega naroda po njihovi izbiri, predstavnik, ki bi ga po svoji izbiri imenovala Vlada RS in tajnik sosveta. Funkcija slednjega bi bila profesionalna, funkcije drugih pa volonterske. Delovanje sosveta na državni ravni bi glede vsebine dela, kadrovske sestave in časovnega mandata opredelil interni statut Sosveta, ki bi ga po predhodnem soglasju znotraj Sosveta potrdila še Vlada RS. Delo Sosveta na državni ravni bi se nanašalo zlasti na vprašanja koncipiranja in realizacije splošnih vprašanj, ki izhajajo iz ugotovljenih potreb na že omenjenih bistvenih področjih narodnostnomanjšinske tematike (pravno urejanje statusa, kultura, šolstvo, mediji, itd.), na vprašanja usklajevanja ciljev z možnostmi in s potrebami perspektivnega razvoja domovine – države RS, na vprašanja sodelovanja z državami matičnih narodov, na vprašanja spremljanja in sodelovanja pri nastajanju mednarodnih dokumentov, ki se nanašajo na manjšinsko zaščito v Evropi ali na ravni OZN, itd. Vloga sosveta na državni ravni naj bi bila v začetni fazi konsultativna, kot tudi izhaja iz pomena same besede in vloge, ki jo imajo sosveti tudi drugje. Toda njegova vloga bi bila, kar sledi tudi iz vsega že doslej povedanega, le precej različna od Sveta za slovenske manjšine pri Vladi RS ali Sveta za Slovence po svetu pri Vladi RS, saj gre v primeru Sosveta za državljanski korpus populacije s stalnim prebivališčem v RS. Čeprav naj bi bila razlika med omenjenima že vpeljanima Svetoma in šele predlaganim Sosvetom samomevna, le kaže ponoviti glavni poudarek. Sistem sosvetov je predvidoma sestavljeni idejno-upravni mehanizem pri Vladi Republike Slovenije, ki bi omogočal konkretno urejanje bistvenih narodnostnih prvin dejanskim narodnim manjšinam, kar narodnostne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji, dejansko so. Kot to priznavajo tudi mednarodnopravni dokumenti, so narodnostne skupnosti, ki izpolnjujejo narodnomanjšinske pogoje, ne glede na priznavanje omenjenega družbenega dejstva s strani konkretne države, dejanske narodne manjšine.⁵²



52 O tem stališču Komiteja za človekove pravice pri OZN iz leta 1994 več v opombi št. 9.

NA RAVNI LOKALNIH SKUPNOSTI – OBČIN naj bi se formirali sosveti v tistih okoljih, kjer obravnavane narodnomanjšinske populacije dosegajo določen odstotkovni prag lastne zastopanosti v okolju. Ta je lahko predmet usklajevanja, v danem trenutku pa se kot realni prag (tu obravnavanih narodnih skupnosti kot celote) za oblikovanje sosveta na lokalni ravni predvideva od dva- do štiriodstotni delež narodnostnoprpadnostne opredeljenosti. Glede na znano prebivalstveno sestavo po narodnostni pripadnosti po slovenskih občinah je mogoče dovolj natančno določiti, kje bi se lahko oblikovali sosveti na lokalni ravni. Ne glede na podrobnosti je treba najprej poudariti, da bi se ti sosveti ustanovili v vseh večjih mestih: Ljubljani, Mariboru, Kranju, na Jesenicah, v Novem mestu, Kopru, Velenju, Celju, ker gre v njih za razmeroma največjo koncentracijo. V nasprotju s sosvetom na državni ravni bi se ti lokalni sosveti ukvarjali z doseganjem in uresničevanjem obravnavanih ciljev v svojem neposrednem okolju, ki ga najbolje poznajo in lahko zato tudi na vseh pomembnih področjih (kulturi, šolstvu, medijih) vplivajo na sprejem potrebnih rešitev. V skladu z dogovorjenim oziroma predlaganim vstopnim pragom bi posamezni sosvet lahko sestavljali le štirje, trije ali dva predstavnika (lahko celo le eden z isto funkcijo sosveta), v vsakem primeru pa bi šlo za neprofesionalne funkcije.

Obstaja še ena izrazita prednost, ki bi jo v slovenskem večetničnem/večkulturnem okolju lahko imel sistem sosvetov. Med bistvenimi sestavinami tako imenovanih posebnih pravic, ki v neki državi pripadajo priznanim narodnim manjšinam, je ponavadi pravica do politične participacije manjšine oziroma njenih predstavnikov. RS ima znotraj celotnega nabora manjšinskih pravic zelo natančno urejeno in podrobno artikularno polje pravic politične participacije pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti ter romske etnične skupnosti. Pripadnikom italijanske in madžarske manjšine v RS je dodeljena celo dvojna volilna pravica, imata vsaka po enega poslanca v Državnem zboru RS, s čimer so njihovi pripadniki pozitivno diskriminirani na nedvomno najvišji možni ravni. Tudi Romi v Sloveniji so nedavno "dobili" svoj zakon, ki jim omogoča še bolj vsestransko socialno vključevanje in politično odločanje. In v kakšni zvezi je z obstoječim sistemom politične participacije v Sloveniji "naš" sistem sosvetov? V primerjavi z Italijani in Madžari, ki v Sloveniji prakticirajo model tipične politične participacije, naj bi Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi prek sistema sosvetov prakticirali model atipične politične participacije. Slednji naj bi, kot je tu v začetnih obrisih nakazano, omogočal uresničevanje le tistih temeljnih ciljev, ki jih programsko zasledujejo pripadniki obravnavanih skupnosti in so bistveno opredeljeni z Javno pobudo iz leta 2003. Sistem sosvetov naj bi bil tisti domišljeni izbrani mehanizem, ki bi ob sodelovanju z vsemi ustreznimi drugimi državnimi organi in inštitucijami predvidoma lahko učinkovito urejal tista vitalna področja narodnostnomanjšinske prisotnosti Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, živečih v Sloveniji, za katere so najbolj zainteresirani. Pri tem gre za uradno prizna-

nje in vključitev kolektivnega imena vsake od obravnavanih manjšin v zakonodajo države RS, za področje kulture v najširšem smislu, šolstva, itd. V taki konstelaciji urejanja manjšinske problematike Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov v Sloveniji bi izpadlo polje klasične politične participacije, ki ne zajema le narodnostne tematike, temveč se nanaša na ideološko-interesna vprašanja še vseh preostalih sestavnih področij družbenega življenja. Tako naj bi se Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Sloveniji kot državljani Republike Slovenije (še nadalje) klasičnopolitično opredeljevali, volili, itd., in to v skladu s ponujenim repertoarjem obstoječih (ali potencialnih) političnih strank, ki so politična podlaga parlamentarnega sistema v RS. Z vsem navedenim bi bilo pripadnikom obravnavanih populacij, ki so državljani RS, na začetku 21. stoletja omogočeno dostojanstveno sodelovanje na obeh temeljnih ravneh, na katerih se pojavljajo človekove osebnostne potrebe in interesi: na ravni ljudi kot posameznikov (individualne človekove pravice) in na ravni ljudi kot pripadnikov določenih konkretnih narodnostnih skupnosti/manjšin (kolektivne človekove pravice). Individualne človekove pravice (in dolžnosti) bi prakticirali tako kot vsi drugi državljani, za kolektivne človekove pravice pripadnikov obravnavanih skupnosti pa naj bi na državni in lokalnih ravneh skupaj z drugimi državnimi organi in inštitucijami "skrbel" sistem sosvetov.

Tu predstavljeni sistem sosvetov je participativni model, ki je nastal znotraj obravnavanih skupnosti. Je nov, konkreten in inovativen prispevek tistih skupin slovenskih državljanov, ki se želijo dejansko in enakovredno integrirati v večinsko družbo v skladu s sicer bolj teoretično in ideološko proklamiranim obrazcem multikulturene družbene raznolikosti. To poudarjam zato, ker gre pri predlaganem mehanizmu sistema sosvetov za pomemben dosežek, ki je izvorno nastal znotraj samega narodnomanjšinskega segmenta v Sloveniji in o katerem slovenska državna politika doslej ni razmišljala, kaj šele da bi v nakazani smeri kaj naredila. Po drugi strani si v nekaterih velikih evropskih državah, kot so Anglija, Francija ali Nemčija, tamkajšnje vlade same prizadevajo ali pomagati pri oblikovanju ali celo same ustvarjati krovne reprezentativne organe manjšin, z namenom lažjega vzpostavljanja potrebnega dialoga, seveda s ciljem uspešnejšega urejanja manjšinske problematike in s tem uspešnejše lastne integracijske politike.

Čeprav bi se lahko v praksi obstoj in delovanje sosvetov tako na državni kot lokalni ravni sčasoma uspešno potrdila, je treba za doseganje dolgoročnih ciljev kot o dobri rešitvi sočasno predlagati tudi druge možnosti urejanja pričujoče problematike. Med pomembnejšimi možnostmi je dopolnitev Sporazuma o vprašanih nasledstva po nekdanji SFRJ (Sporazum o vprašanih nasledstva 2002), ki je bil v vseh državah naslednicah že pred leti dokončno ratificiran, ne predvideva pa urejanja problematike narodnih manjšin, ki so avtomatično (brez možnosti lastnega odločanja o svoji usodi) postali družbeno dejstvo po razpadu skupne države. V skladu z naknadno že sprejeto opcijo možnega soglasnega dograjevanja omenjenega Sporazuma bi bilo

po potrebi v nasledstveno razpravo mogoče predlagati vnos tukaj razgrnjene problematike. V tem pogledu bi bilo mogoče razmišljati v dveh smereh: o recipročnih ali asimetričnih rešitvah urejanja narodnostnomanjšinskih vprašanj.

Kot naslednja možnost instrumentalizacije ukrepov za doseganje in uresničevanje obravnavanih ciljev ostaja načrtno zavzemanje za podporo omenjenim ciljem na mednarodni sceni. To bi bila najslabša možnost, saj je v interesu pripadnikov v Sloveniji živečih narodov in narodnosti, da so medetnični odnosi čim boljši. Slovenija je sedaj njihova država in zato želijo v njej mirno živeti, sodelovati in jo razvijati.

Naj sklenem z mislijo Willa Kymlicke, mednarodno uveljavljenega raziskovalca manjšinske tematike, s katero ni težko soglašati: "Kjer ni pogojev, da bi drug drugemu lahko prisluhnili, se bodo ljudje spraševali o legitimnosti odločitev" (Kymlicka 2005: 409).

NARODNOMANJŠINSKA PROBLEMATIKA V POLJU INTERESOV SLOVENCEV KOT NARODA

Ali obstajajo dejanski in konkretni interesi Slovencev, ki bi jih imeli kot narod v odnosu do obravnavanih, v Republiki Sloveniji živečih narodnih manjšin? In če, kateri in kakšni so ti interesi? Odgovorov na tako široko zastavljena in zahtevna vprašanja gotovo ni mogoče enoznačno in na kratko predstaviti v besedilu, ki želi naslovno tematiko strnjeno prikazati v bistvenih točkah. Pravkar postavljenim vprašanjem pa se vsaj v najpoglavnejših točkah ne bi smeli izogniti. Razmišljanje na tem mestu razvijam le v naslednjih dveh smereh:

Glavni vidik interesov Slovencev kot naroda kaže pogledati v eksistencialno-ekonomski sferi. Gre pravzaprav za nadaljevanje razmer oziroma družbene situacije iz druge polovice 20. stoletja, ko se je večina v Sloveniji živečih Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov sem priselila predvsem zaradi strukturnih razvojnih družbeno-ekonomskih potreb razvoja Slovenije. V takrat skupni državi večjih ovir v procesu celotnega priseljevanja v Slovenijo ni bilo.⁵³ Navedene potrebe ne le da tudi po razpadu nekdanje skupne države in v

53 O različnih vidikih procesov priseljevanja z drugih območij nekdanje Jugoslavije v Slovenijo je že zelo veliko raziskanega in objavljenega. Med najnovejšimi deli, ki zajemajo tudi izsledke predhodnih raziskav, poudarjam obsežno in z grafikoni, s tabelami in kartografskim gradivom opremljeno demografsko študijo Damirja Josipovića *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Izrazilo etnične vidike, ki so tudi osrednji predmet pričujočega prispevka, je obdelal Danilo Dolenc v magistrskem delu *Migracije z območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki*, ki je v glavnem objavljeno med rezultati raziskave z naslovom *Percepcije slovenske integracijske politike*, ki jo je vodil Miran Komac znotraj ciljnega raziskovalnega programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*. V na tem mestu najbolj citirani raziskavi, ki smo jo končali konec leta 2003, je etnično stran procesov priseljevanja obdelal Miran Komac; itd.

novih političnih okoliščinah niso izginile, temveč se celotna Evropska unija in tudi Slovenija spopadata s problemom zagotavljanja delovne sile.

V tem kontekstu je eno od vprašanj, kje in od kod črpati to delovno silo, ki jo slovenski ekonomisti in demografi številčno dokaj natančno izračunavajo ne le za nekaj naslednjih let, temveč za cela desetletja. Tako so si slovenski demografi v letu 2008 za naslednje leto zadali več nalog, med njimi kot najpomembnejše sledeče. Prvič, da zaradi nizke rodnosti in prav takšnih razvojnih trendov z zelo zaskrbljujočo demografsko situacijo na Slovenskem seznanjajo najširšo javnost. Drugič, da prav oni alarmirajo ustrezne državne organe za izdelavo "strokovnega programa vzpodbujanja medgeneracijskega sožitja in primerne rodnosti". Tretjič, kar bi naj bilo v našem kontekstu še posebej pomembno, omenjeni program naj bi predvidel tudi primerno in premišljeno politiko imigracije delovne sile, "brez katere Slovenija ne more več ekonomsko preživeti".⁵⁴

Če naj bi šlo za konsistenten vseobsegajoč program, bi kazalo razmišljati o zaželeni etnični komponenti načrtovane priseljske delovne sile. Znano je, da sprejeta politika EU na tem področju daje prednost državljanom članic. Znatnejše ovire, zadržki in težave so prisotni v primeru državljanov nečlanic EU. Tako naj bi bilo in deloma v Sloveniji tudi je. Toda tu so stvari dejansko tudi nekoliko drugačne. Ob manjših delavskih kontingentih Slovakov, Poljakov, Romunov, ki so v zadnjih letih prihajali v Slovenijo skoraj v celoti kot sezonski delavci in iz različnih razlogov tu niso pustili najboljšega vtisa, je bila v Sloveniji še naprej na voljo že tradicionalna delovna sila iz novonastalih držav z območja nekdanje skupne zvezne države, ki je v Sloveniji že udomačena, jo večinsko slovensko prebivalstvo bolje pozna in razmeroma dovolj ceni. Ker po razvojnih načrtih Republike Slovenije njeno gospodarstvo tako na krajši kot daljši rok rabi in bo rabilo dodaten uvoz delovne sile vseh profilov, bi bilo mogoče oceniti, da so zaradi zgodovinskih, etnično in jezikovno sorodnih in družinskih vezi prav območja nekdanje Jugoslavije najbolj zaželen in primeren bazen za zajemanje delovne sile, ki tudi sama tradicionalno gravitira k RS. Podano razmišljanje ni osamljeno.

Glede na gornji opis bi bilo pričakovati, da Slovenci kot narod sami zavestno zavzamejo bolj naklonjena stališča do pripadnikov obravnavanih narodov, če hočejo, da ti tukaj tudi ostanejo in kot delovna sila prispevajo k uresničevanju ciljev gospodarskega razvoja države RS, na dolgi rok pa tudi k vzdrževanju demo-

54 Obširneje na spletni strani Informacijske družbe: <http://is.ijs.si/>. Zainteresirane državljanke o tem obvešča Matjaž Gams, strokovnjak s področja demografije, v prispevku "Družba, ki se hoče normalno razvijati, mora rojevati otroke" (Pisma bralcev, *Delo* 2008). V več mesecev trajajoči polemiki preko Pisem bralcev, ki se s koncem leta 2008 ni končala, je sodelovalo še več znanih slovenskih demografov, med njimi na primer Janez Malačič.

grafske vitalnosti slovenskega naroda. Zato je ob doseženem soglasju znotraj slovenskega naroda njegov interes ustvarjanje pogojev za tako družbeno sožitje med etnovečinskim in etnomanjšinskim prebivalstvom RS, ki bi slonelo na dejanskem upoštevanju in spoštovanju že obstoječe etnične raznolikosti in ne na lepih besedah z votlo vsebino, ki so bile v veliki meri izgovorjene v t. i. evropskem letu "medkulturnega dialoga". Ob ozaveščenosti Slovencev kot naroda o domnevnih prednostih etnične sestave načrtovane uvožene delovne sile z območja nekdanje skupne države bi določeno povezovalno funkcijo lahko odigrali ne le Zveza zvez, temveč tako vsa kulturna društva in posamezniki, ki pripadajo obravnavanim narodnostnim skupnostim.

Že pred nekaj leti je neformalno predstavništvo Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo v Sloveniji, prek svojega interesnega združenja, od leta 2006 uradno registriranega kot društvo Zveze zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji, s svojim skupnim programom in predlogi stopilo naproti slovenski državi, ki je sedaj na potezi. Ali bo RS doumela interese slovenskega naroda? Nedvomno je dolžna doumeti interese slovenske nacije. Toda ali gre res za različne in morda celo nasprotujoče si interese?

SKLEP

Pričujoče besedilo je predstavilo nekatere glavne probleme večetničnosti/večkulturnosti v Republiki Sloveniji na začetku 21. stoletja. Ti izhajajo zlasti iz sistemsko izrazito neurejenega položaja številčno najznatnejšega manjšinskega prebivalstva v RS, to je Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki v Sloveniji živijo kot njeni državljani. Prispevek predstavlja možne rešitve in mehanizme za sistemsko obravnavo problematike na vseh prednostnih področjih in narodnomanjšinsko urejanje njihovega statusa. Identificira predvsem tiste področne politike, rešitve in mehanizme, ki bi se lahko lažje in hitreje vzpostavili, in sicer na podlagi percepcije interesnega združenja Zveze zvez. Predvsem gre za poteze in ukrepe države, ki ne zahtevajo nujnih zakonskih sprememb. Avtorica se sprašuje tudi o dejanskih interesih Slovencev kot naroda. Sklepa, da gre pri tem za uresničevanje skupnih interesov obravnavanih narodnih manjšin, Slovencev kot naroda in seveda slovenske države, ki naj v skladu z ustavo RS "enako" služi vsem svojim državljanom.

VIRI in LITERATURA:

- Baltić, Admir (2005) *Diskriminacija, ne hvala!: diskriminacija na podlagi narodne pripadnosti v Sloveniji in kako se proti njej boriti*. Prevodi Admir Batić, Martin Berishaj in Sonja Cekova. Ljubljana: Mirovni inštitut, inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Baltić, Admir, Tatjana Pezdir in Safet Alibeg, ur. (2008) *Prepletanje kultur: Slovenija v Bosni in Hercegovini, Bosna in Hercegovina v Sloveniji*. Ljubljana: Bošnjaška kulturna zveza Slovenije.
- Bašić-Hrvatina, Sandra in Brankica Petković (2008) *You call this a media market?: the role of the state in the media sector in Slovenia*. Edition Mediawatch. Prevod Olga Vuković. Ljubljana: Peace Institute.
- Berishaj, Martin (2004) "Albanci v Sloveniji: različnost percepcij." *Razprave in gradivo* 45: 144-159.
- Bešter, Romana (2006) *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Capotorti, Francesco (1991) *Study on the Right of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations.
- Čurin Radovič, Suzana (2002) "Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev." V *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije: 230-269.
- Dedić, Jasminka (2002) *Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn (2003) *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Devetak, Silvo (1999) *Pravica do različnosti: pravno varstvo manjšin v Evropi*. Maribor: Inštitut za etnične in regionalne študije.
- Dolenc, Danilo (2003) *Migracije z območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Flander, Benjamin (2004) *Pozitivna diskriminacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Framework Convention for the Protection of National Minorities: collected texts – 3rd edition* (2005). Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Gams, Matjaž (2008) "Družba, ki se hoče normalno razvijati, mora rojevati otroke." *Sobotna priloga Dela* (13. december).
- Ivanjko, Šime (2007) "Odprta vprašanja pripadnikov novodobnih manjšin v zvezi z učenjem maternega jezika in razvoj lastne kulture". V Silvo Devetak (ur.) *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe – diskriminacija v Sloveniji*. Maribor: ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije: 55-61.
- Izjava o dobrih namenih (1990). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 44.
- Josipović, Damir (2006) *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Južnič, Stane (1993) *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klopčič, Vera (2006) "Evropski pravni standardi manjšinskega varstva, uresničevanje in dileme razvoja." *Razprave in gradivo* 50-51: 312-327.
- Klopčič, Vera (2006) *Mednarodnopravne razsežnosti pravnega varstva manjšin v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klopčič, Vera, Miran Komac in Vera Kržišnik Bukić (2003) *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji: Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja; dostopno na: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Raziskava_Polozaj_in_status_pripadnikov_narodov_nekdanje_Jugoslavije_v_RS.pdf.
- Komac, Miran (2003) "Varstvo 'novih' narodnih skupnosti v Sloveniji." *Razprave in gradivo* 43: 6-33.
- Komac, Miran in Mojca Medvešek, ur. (2005) *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, Miran, ur. (2007) *Priseljenci – študije o priseljevanju in vključevanje v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter (2007) *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!?: študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kržišnik Bukić, Vera (2006) "Ali je narodnomanjšinsko dostojanstvo univerzalna vrednota v Republiki Sloveniji." V Vera Klopčič (ur.) *Mednarodnopravne razsežnosti pravnega varstva manjšin v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 9-23.

- Kržišnik Bukić, Vera (2007) "Terminološke dileme ob vsebinski aplikaciji atributov narodni in nacionalni v povezavi s sintagmo slovenska identiteta." *Anthropos* 39/3-4: 205-221.
- Kymlicka, Will (2000) *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will (2005) *Sodobna politična filozofija: uvod* - druga izdaja. Ljubljana: Krtina.
- Leskošek, Vesna, ur. (2005) *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji (1998). *Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe*, št. 4-6.
- Medica, Karmen (2004) "Perspektive medijev etničnih skupin/manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji." *Monitor ISH* 1: 93-122.
- Medica, Karmen (2006). "Večkulturnost in diskriminacija v evropskem kulturnem okolju in medijskih diskurzih." *Monitor ISH* 1: 117-131.
- Pagon, Neda in Mitja Čepič, ur. (2003) *Nacionalna identiteta in kultura*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Pašić, Ahmed (2002) *Islam in Muslimani v Sloveniji*. Sarajevo: Emanet.
- Pašić, Ahmed (2008) *Muslimani v Evropi* (Doktorska disertacija v nastajanju). Ljubljana: ISH.
- Petković, Brankica (2006) "Media and minorities in Slovenia." V Thomas A. Bauer, Radomir Ličina in Oliver Vujovic (ur.) *Media and minorities in South East Europe*. Dunaj: South East Europe Media Organisation: 675-694.
- Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 1 (2001). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 2 (2003). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Rizman, Rudi (1991) "Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma." V Rudi Rizman (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt: 15-39.
- Roter, Petra (2007) "Pojmovanje in opredeljevanje manjšin." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko državo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 7-34.
- Smith, Anthony D. (2005) *Nacionalizem: Teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.

- Sporazum med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti (2002). *Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe*, št. 5: 262–268.
- Sporazum o vprašanih nasledstva (2002). *Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe*, št. 20.
- Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji (2007). Dostopno na http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/
- Šircelj, Milivoja (2003) *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije – popisi 1921–2002* (Posebne publikacije; 2). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Uresničevanje Listine Sveta Evrope o regionalnih ali manjšinskih jezikih v Republiki Sloveniji*: Zbornik dokumentov (2005). Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope.
- Ustava Republike Slovenije* (1992). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (1991). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1.
- Zakon o osnovni šoli (2007). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 102.
- Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (2007). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 33.
- Žagar, Mitja (1998) “Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji: Opredelitve, načela, cilji in strategije slovenske manjšinske kulturne politike.” *Razprave in gradivo* 33: 155–192.
- Žitnik Serafin, Janja (2008) *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru* (Migracije; 15). Ljubljana: ZRC SAZU.